

MİLLİ MÜCADELE'DE TRABZON'DAKİ İTTİHATÇI ÖRGÜTLENME VE YAHYA KÂHYA MESELESİ*

İsmail AKBAL*

Özet

Çalışmada, Trabzon'daki İttihatçı yapılanmanın Milli Mücadele Dönemindeki faaliyetleri ile bu örgütlenme içinde önemli bir konumda yer alan Yahya Kâhya'nın faaliyetleri işlenmektedir. I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İttihat ve Terakki Cemiyeti, son kongresinde kendisini feshederek bundan sonraki stratejilerini tayin etmiştir. Enver Paşa, Mondros'tan sonra Doğu Anadolu'da örgütlenme faaliyetine girişmiştir. Bu teşebbüslerde Teşkilat-ı Mahsusa üyeleri önemli görevler ifa etmişlerdir. Enver Paşa'nın amacı Anadolu'da Milli Mücadele'nin önderi olmaktır. İttihatçı yapılanmanın önemli merkezi konumundaki Trabzon'da Enverciler olarak tabir edilen grup hâkim konumda idiler. Teşkilât-ı Mahsusa mensupları Trabzon ve havalisinde Enver Paşa adına harekette bulunmuşlar ve faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. İttihatçı yapılanma içerisinde en dikkat çekici şahsiyetlerden birisi olan Yahya Kahya'dır. 1885'te Trabzon'da doğan Kahya, cesareti nedeniyle Teşkilat-ı Mahsusa'ya kabul edilmiştir. Balkan Savaşı ve Çanakkale Savaşı'nda yararlılıklar göstermiştir. Mondros'tan sonra Enver Paşa'nın emriyle Trabzon'da İttihatçı örgütlenme içinde yer alan Yahya Kahya'nın faaliyetleri de ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Enver Paşa, Teşkilat-ı Mahsusa, Milli Mücadele, Yahya Kâhya

THE UNIONIST ORGANIZATION IN TRABZON DURING THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD AND THE YAHYA KAHYA ISSUE

Abstract

The study deals with the activities of The Unionist organization in Trabzon during the National Struggle period and Yahya Kahya, as one of the prominent figures of the Unionist organization in the region. Towards the end of the World War I, the Committee of Union and Progress (CUP) dissolved itself and pursued a new strategy. Enver Pasha embarked on creating a new movement in East Anatolia after Mondros Armistice Agreement. The Special Organization members played an active role in these attempts. Enver Pasha's aspiration was to be the leader of the National Struggle. In Trabzon, as one of the most important centers of the CUP, a group called as 'Enverciler' was predominant. The Special Organization members worked in command of Enver

* Bu makale "Uluslararası Trabzon ve Çevresi Kültür ve Tarih Sempozyumu"nda (16-18 Mayıs 2006, Trabzon) sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.
ismailakbal@gmail.com

Pasha in city of Trabzon and its vicinity. In the Unionist cadre in Trabzon, Yahya Kahya was one of the outstanding figures. Born in Trabzon in 1885, he was accepted to the Special Organization due to his courageous personality. He made vital contributions to the Balkan Wars and Dardanelles. After the Mondros Armistice Agreement, Enver Pasha commanded him to take play in the committee organization of Trabzon. In this study the Unionist organization in Trabzon and the activities of its leading figure, Yahya Kahya, are scrutinized.

Key Words

Enver Pasha, Special Organization, National Struggle, Yahya Kahya

GİRİŞ

İttihat ve Terakki Cemiyeti/F, 1-5 Kasım 1918 arasında gerçekleştirdiği son Kongresinin son oturumunda, kendisini fesh ederek İttihat ve Terakki adının tarihe karıştığını ilân etmiştir (Zürcher, 1993: 201). Fakat bu son bulma fiilen değil yalnızca hukuki bir son bulmaydı. Zira örgütün adı değişmekle ya da yerine geçen Teceddüt Fırkası kapatılmakla İttihatçılık son bulmamıştır. İttihat ve Terakki ülkülerini benimsemiş olanlar o program çerçevesinde davranmaya devam etmiştir (Akşin, 1987: 307).

İttihat ve Terakki Kongresi'nin toplandığı günün gecesi (1/2 Kasım 1918) Cemiyet'in ileri gelenleri İstanbul\Ortaköy'deki hükümet konağında, son gizli toplantılarını yapmışlardır. Toplantıya Talât Paşa, Enver Paşa, Bahattin Şakir, Cemal Paşa, Hacı Adil Bey, Kurmay Albay Trabzonlu Nuri Bey ve diğer İttihatçı liderler katılmıştır. Bu toplantıda devletin kurtuluşu için mücadele etme ve bu mücadelenin Müdafaa-i Hukuk Örgütleri adı altında yapılması üzerine kararlar alınmıştır (Bayar, 1967/4: 1281; Denker, 1992: 14). Fakat örgütlenmenin nerelerde olacağı ve yurt dışından bu harekete nasıl destek verileceği konusunda Cemiyet'in üç paşası arasında birtakım anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Talat Paşa ve Cemal Paşa, Millî Mücadele'nin başarısı kesinleşinceye kadar Anadolu'ya müdahale etmek ve yurda dönmek niyetinde değillerdi. Talat Paşa, Berlin'e giderek oradan Anadolu hareketine destek vermeye karar vermişti. Diğer arkadaşlarına telkini de bu yönde idi (Hasan Sadi, 1328). Enver Paşa, *'Talat Paşa'nın yurt dışına çıktıktan sonra Türkiye'nin içişlerine bir süre karışmayalım'* teklifini kabul etmemişti. Çünkü, o perde arkasında kalacak, hırsının önüne engel koyacak yapıda birisi değildi. Onun böyle bir yapıda olduğunu bilen Ziya Şakir, Enver Paşa'nın kendisine ülkeden ayrılmak zorunda olduğu söylenince şöyle cevap verdiğini rivayet etmektedir: *"Mademki memleketi terk etmek lazım geliyor. Şu halde mağlup olarak çıktığım memlekete galip olarak gelecek bir yer bulmalıyım"* (Şakir, 1944: 141).

Teşkilat-ı Mahsusa'nın son başkanı Hüsamettin Bey, Enver Paşa'nın doğudaki örgütlenmeyi daha savaş bitmeden başlattığını söylemektedir. Çünkü, o yurt dışına kaçmak zorunda kalacağını biliyordu ve yalnızca doğudaki örgütler aracılığıyla Anadolu'ya girebilecekti. Bundan dolayı Enver Paşa, doğuda kendine bağlı bütün komutanlara *"İstanbul'a gelmeyin; orada kalmaya devam edin."* emrini vermişti (Ertürk, 1996: 199, 202). Dr. Nazım da, yıllar sonra İzmir Suikasti davasındaki sorgulamasında Enver Paşa'nın daha Birinci Dünya Savaşı bitmeden Kafkasya'ya gitmeyi kafasına koyduğunu söylemiştir: *"Ülkeden çıkarken Enver Paşa'nın bir projesi vardı. Kafkasya'daki iki fırkaya yüz bin silah göndermişti. Kendisi de gidip bu kuvvetin başına geçecekti."* (Kandemir, 1955: 55-56).

Nihayetinde Talat Paşa Batı Anadolu'daki örgütlenmeden sorumlu olmayı kabul ederken Enver Paşa da yıllardır üzerinde çalıştığı Doğu Anadolu'nun örgütlenmesinden sorumlu olmuştu. Enver Paşa, bu son toplantının kararlarını bir mektupla, altına kendi imzasını da atarak, Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuryeleri Filibeli

Hilmi, Ebulhindili Cafer (Erçikan) ve Yenibahçeli Nail'e verdi ve onları örgütlenme faaliyetlerini başlatmaları için Trabzon ve Erzurum'a gönderdi. Doğu'da örgütlenmeyi çok önceden kafasına koyan ve bunun için eski Teşkilat-ı Mahsusa ekibini kullanmak isteyen Enver Paşa, Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli komitacılarını Doğu Bölgesi'nde örgütlenmeleri için görevlendirmişti (Akçam, 1992: 154). Ebulhindili Cafer'in anılarında bahsettiğine göre, Halit Bey ve Rüştü Bey (Dadaş Rüştü Paşa) Doğu'da, Cihangirof İbrahim ve Ömer Fâik Bey (Nasrettin Hoca Gazetesi sahibi) Kafkasya'da örgüt kurmakla görevlendirilmişlerdi (İlgaz ve Birinci, 2001/II: 49).

1920 baharında Karakol Cemiyeti'yle başlayan bir yakınlaşma Enver Paşa'yı cesaretlendirmiş ve Karakol'un kadrosunu yanına çekmek için çareler üretmeye başlamıştır. Enver Paşa, Talat Paşa'nın ölümünden sonra aradaki ikiliği kaldırmak ve Talat Paşa ekibinin tamamını yanına çekmek için girişimlerde bulunmuştur. Enver Paşa'nın girişimlerinin sonuç verdiği, Dr. Nazım'ın Cavit Bey'e yazdığı 7 Haziran 1921 tarihli mektuptan anlaşılmalıdır:

"Hemşehrimiz Sarı'nın (Mustafa Kemal Paşa) cevabı muvafakatini almak şerefine nail olamadığım için hariçte çalışmaya ve Ali Bey ile (Enver Paşa) teşriki mesaiye karar verdim... Baha'da Rusuhi'de Ali Bey'le teşrik-i mesaiye karar verdiler." (Yalçın, 2002: 130).

Bu arada 1920 sonbaharında Kızıldordu Polonya'ya yenilmiş¹, Komünizmin artık dünya ihtilaline dönüşmesi fikri zayıflamış ve tek ülkede yaşayabileceği görüşü de ağır basmaya başlamıştı. Aynı tarihlerde Rusya da İngiltere ile anlaşmıştı. Bu nedenle Rusya, İslam ihtilalleri fikrinden vazgeçmiş ve Enver Paşa'ya da pek ihtiyacı kalmamıştı (Avcioğlu, 1978: 519-520). Ruslar bu düşüncelerini pek de saklamıyorlardı. Nitekim Ankara adına Bolşeviklerle ilk görüşmeleri yapan Halil Paşa, 3 Ağustos 1920'de Mustafa Kemal Paşa ve Karabekir Paşa'ya gönderdiği mektuplarda bu duruma değinmiştir (Cebesoy, 1955: 54). Bu yüzden Enver Paşa'ya Rusya'dan pek fazla fayda yoktu ve Anadolu'ya biran önce geçmekten başka çaresi kalmamıştı. Üstelik Bakü Kongresi sonrasında Rusların desteğinin açıkça Mustafa Kemal lehine geliştiğini görmüştür. O halde Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı Millî Mücadele hareketinin liderliğini almak ona göre yalnızca Anadolu'ya geçmekle ve ciddi bir örgütlenme ile olabilirdi. Doğan Avcioğlu'nun da belirttiği gibi, öteki ülkelerde İslam ihtilalleri körüklense bile öncelikle Anadolu'da sağlam bir şekilde yerleşmek gerekmekteydi. Bu nedenle, Enver Paşa'nın akli her şeyden ve Turan'dan önce Anadolu'da idi (Goloğlu, 1968: 517).

Bu arada Rusya ile ilişkileri koparmamak ve onlara hoş görünmek; daha doğrusu Bolşevikliğe sempatiyle bakıyormuş gibi görünmek gerekiyordu. İşte bunun içindir ki Enver Paşa'nın Rusya'ya hoş görünmek için, onların isteklerine uygun bir şekilde Anadolu'da örgütlenmesi gerekiyordu. Bu örgütlenme siyasi bir parti

¹ Polonya ile Rusya arasında 18 Eylül 1920'de bırakışma yapılmış ve 18 Mart 1921 Polonya-Rusya Barış Antlaşması imzalanmıştır.

adı altında olmalıydı. Bunun için Bakü'de iken Berlin'de kurulan İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı Örgütü'nün Türkiye kolu olan Halk Şuralar Fırkası'nı kurdu ve programını oluşturdu (Zürcher, 1987: 227; Tunçay, 1978: 120). Amaç, İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı Örgütü'nün Türkiye'deki kanadı olan Halk Şuralar Fırkası ile Anadolu'ya geçişin meşruiyet zeminini hazırlama girişimidir (Zürcher, 1987: 227). Bunun için, Anadolu'ya geçişte kilit nokta olan Trabzon'u seçmiştir².

I. TRABZON'DA İTTİHATÇI ÖRGÜTLENME

Hatırlanacağı üzere Enver Paşa, daha yurttan ayrılmadan önce Doğu Bölgesi-ne adamlarını göndererek örgütlenmeleri emrini vermişti. Daha Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya ayak basmadan doğunun iki önemli vilayetinde eski Teşkilat-ı Mahsusa kuryelerinin getirdiği emir doğrultusunda örgütlenme faaliyetleri başlatılmış, gerekli örgütler ve faaliyet araçları oluşturulmuştu (Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ve İstikbal gazetesi).

Doğuda iki önemli merkezden biri olan Trabzon'da Enver Paşa taraftarları şehre hâkim durumda idiler. 1920 yılının ortalarına geldiğimizde Trabzon adeta bir İttihatçı merkezi durumuna gelmişti. Eşrafın büyük çoğunluğu İttihatçı idi; askeri ve mülki idarede İttihatçılar hâkim idiler. Goloğlu, *Erzurum Kongresi* isimli kitabında, Trabzon'daki kadrolar hakkında şunları söylemektedir:

"Trabzon adeta bir İttihatçı merkezi durumuna gelmişti... Askeri erkândan, Trabzon Tümen Komutanı Nuri Bey ve Binbaşı Fuat Bey Halil Paşa'nın eski yaverleriydi; Yenibahçeli Şükrü Bey ve Nail Bey Teşkilat-ı Mahsusacı ve Enver Paşa'nın eski yaverleriydi; Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hacı Ahmet Efendi ise Trabzon'da Teşkilât-ı Mahsusa'nın eski temsilcisiydi; yine Cemiyet'in ileri gelenlerinden Yahya Kâhya'da eski bir Teşkilat-ı Mahsusacı ve Enver Paşa'nın Trabzon'daki en güvendiği adamıydı." (Goloğlu, 1968: 18-20).

Bu tarihlerde Trabzon'daki kadronun çok iyi çalıştığını ve halk arasında Enver Paşa propagandası yaptığını görmekteyiz. Kars'taki görev yerine giderken Trabzon'a uğrayan Sami Sabit Bey anılarında Trabzon'daki Enverci propagandaya şahit olanlardandır:

"Trabzon'u ilk ziyaretimde izlenimlerim şöyleydi. Enver Trabzon'da hiç boş durmamıştı. Enver'in arzu ve isteklerini burada ören, süsleyen eller vardı. Temas ettiğim bazı eşraf, Enver'i överek yâd ediyor, onun iffet ve istikameti olduğuna inanıyordu. Tek bir kelimeyle Enver burada unutturulmuyordu." (Karaman, 1949: 20).

Trabzon'daki Enverci propaganda o kadar ileri gitmiştir ki, Millî Mücadele lehinde yapılan her hareket artık Enver Paşa'ya mâl edilmekteydi. Öyle ki, Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin askerlerin giyecek ihtiyacını karşılamak için Batı Cephesi'ne gönderdiği kıyafetlerin Enver Paşa tarafından Rusya'dan gönderildiği

² İbrahim Tali, Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği raporda Enverci kadroların toplanma yeri olarak Trabzon'u göstermiştir (Karabekir, 2001/1: 152).

propagandası yapılmış, bunun üzerine Dahiliye Vekili Trabzon Valisini şöyle uyarmıştır:

“Trabzon’dan dâhile gönderilen elbiselerle garba sevk edilen mühimmat ve sairenin Moskova’da bulunan Enver Paşa tarafından gönderildiği hakkında bazı taraflarda birtakım ifşaatta bulunulduğu anlaşılmıştır. Oralarda bu gibi propagandaların şiddetle te’kidini ve esliha ve saireyi hükümetimizin satın almakta olduğunun halka suret-i münasebede tavzihen tamimen...” (Çapa ve Usta, 1995: 214).

A. İttihatçı Kadrolar Kimlerden İbaretti?

Trabzon üzerinde nüfuzu olan en önemli Teşkilat-ı Mahsusacı, daha sonra Batı Cephesi’ne gönderilen Üçüncü Tümen Komutanı Albay Halit Bey idi. Enver Paşa’nın yurt dışına çıkmadan önce doğuda örgütlenme ile görevlendirdiği ve en güvendiği adamının Halit Bey olduğu dönemin canlı şahitlerinin hatıralarından öğrenilmektedir. Kars ve Erzurum’da ilk örgütleri kuran Halit Bey’dir. Bunun yanında Karakol Cemiyeti ile de işbirliği halinde çalışmıştır. Üstelik Mustafa Kemal Paşa ile Karakol arasında köprü görevi gören en önemli kişidir. Güvenilir, sağlam karakterli örgütlenmecilerin ve Teşkilât-ı Mahsusacıların Anadolu’ya gelmesini ve Millî Mücadele’ye katılmasını o sağlamıştır. İsmail Hakkı Bey (Tekçe) Ankara’ya geçerken Halit Bey’in emriyle ve referansıyla geçtiğinden bahsetmektedir (Günaydın, 13 Kasım 1977). Yenibahçeli Şükrü’yü de Enver Paşa’nın emriyle, Mondros Mütarekesi’nden önce örgütlenme faaliyetleri için Trabzon’a o göndermiştir (Kandemir, 1965: 185; Karabekir, 2001: 202-246).

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, Trabzon eşrafı ve Kayıkçılar Kethüdası Yahya Kâhya, Enver Paşa’dan yana idiler. Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hacı Ahmet Efendi, Teşkilat-ı Mahsusa’nın Trabzon eski bölge temsilcisiydi. Cemiyet’in ileri gelenlerinden Yahya Kâhya’da eski bir Teşkilat-ı Mahsusacı ve Enver Paşa’nın Trabzon’daki en güvendiği adamlarından biriydi. Hafız Mehmet ve Ziya Hurşit Beyler, Ankara ile Enver Paşa ilişkilerinin en kritik olduğu dönemde Batum’a kadar gidip Enver Paşa’yla görüşüp hatta onunla fotoğraf çektirecek kadar Enver Paşa taraftarı idiler³.

Topal Osman Ağa’ya gelince o da Halit Bey’e dolayısıyla Enver Paşa’ya bağlı olarak çalışmakta idi. Erzurum Kongresi muhaliflerinin susturulmasında Halit Bey ile Topal Osman Ağa organize bir şekilde çalışmışlardı. Halit Bey’in yakın arkadaşı olan Ebulhindili Cafer anılarında Giresun’daki örgütün sorumlusu olarak Topal Osman Ağayı saymaktadır (İlgaz ve Birinci, 2001/II: 46). Üstelik Enver Paşa’nın mektuplarında Topal Osman Ağa’nın ismi geçmektedir. Yenibahçeli Şükrü Bey’in 17 Ekim 1920’de Trabzon’dan Berlin’de bulunan Enver Paşa’ya yazdığı mektupta, Topal Osman Ağa’nın örgütte olduğu anlaşılmaktadır:

³ Hafız Mehmet Bey yalnızca Batum’a kadar gitmiş ve Enver Paşa’ya Anadolu’ya gelmesi için birtakım projeler sunmuştur. Ziya Hurşit Batum’a kadar giderek fotoğraf çekmiştir. Fotoğrafı Mısıroğlu yayınlamış fakat fotoğraftaki şahsiyetleri tanıtırken yanlışmıştır (Mısıroğlu, 1978: 165). Mısıroğlu’nun Ali Şükrü Bey diye tanıttığı kişinin İbrahim Tali olduğunu Aydemir söylemektedir (Aydemir, 1972/III: 579).

“Trabzon civarı sahib-i nüfuz eşhası unumen bizim elimizdedir... Topal Osman Ağa bize merbuttur... Emirlerinizi Ankara’da Eşref, Eyüp Sabri ve saireye yazdım. Erzurum’da Kâzım Karabekir Paşa’dan tamamıyla muavenet göremiyoruz. Biraderle (Nail) Küçük Talat bir gün evvel Sarıkamış’tan buraya hareket ettiklerini telgrafla bildiriyorlar... Yaverim Bekir Efendi’yi gönderiyorum. Nezdinde bir şifre var. Bu şifreden Nuri Paşa, Kâzım Bey ve Eyüp Sabri Beylerden başka kimsede yok.” (Yamuchi, 1995: 116).

Rize’de ise İpsiz Recep ve Mataracı Mehmet’in Enver Paşa’ya bağlı olarak çalışmakta oldukları hakkında da güçlü deliller vardır. Bunları Enver Paşa’ya bağlayanlar Küçük Talat ve Yenibahçeli Şükrü idi⁴. Mataracı Mehmet, Enverci olduğunu Yahya Kâhya suikastinden sonra dağa çıkarak ortaya koymuştur. Kâhya’nın öldürülmesini Ankara’dan bilen Mataracı Mehmet kendisinin de deşifre olduğunu zannederek dağa çıkmış ve uzun süre dağda kalmıştır. Trabzon’daki kadroların durumu ve huzursuzluğu Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey tarafından Meclis gizli oturumuna taşınmıştır:

“Trabzon’daki hadiseleri çıkaran zihniyetin tesiriyle vaktiyle Trabzon’da Kuva-yı Milliye’ye hizmet eden adamlardan birçoğu dağlara çekilmiş, neticeyi beklemektedirler, intizar vaziyetindedirler. Sonra Rizeli mebuslara soruyorum, Mataracı Mehmet denilen adam nerededir? Dağdadır. Bugün şehre inmemektedir. Çünkü Yahya Kaptan öldürüldüğü gibi, sonra da Tarsus’ta bulunan Rıza öldürüldüğü gibi kendisinin de öldürüleceğine kani olmuş. Bu bir zihniyet icabâtından sistematik bir hareket olduğuna kanidirler.” (TBMM, GCZ, III: 669).

İpsiz Recep’e Enver Paşa’dan mektuplar geldiği de Küçük Talat’ın İzmir Suikastı davasındaki sorgulamasından öğrenilmektedir: *“Çeteci İpsiz Recep’e Enver Paşa’dan mektup geldi. Mektubu bana verdiler. Bende Enver Paşa gibi büyük bir kumandanın İpsiz Recep gibi bir adama mektup göndermesini küçüklük sayıp mektubu yırttım attım.” (Kandemir 1955/II: 27).*

Trabzon’daki İttihat ve Terakki Erkanı’ndan bir kısmı da Talat Paşa’nın sağlığında onun yanında yer almış; fakat ölümünden sonra Mustafa Kemal Paşa’ya cephe almışlar ve bir takım tavırlarıyla Enver Paşa’yı destekler görünmüşlerdir. Talat Paşa’nın sağlığında yanında yer alanlar arasında Trabzon eski valisi Hamit Bey, Trabzon muhalefetinin lideri Ali Şükrü Bey ve onun kardeşi ünlü karakolculardan Bahriyeli Yüzbaşı Mehmet Şevket Bey (Doruker) sayılabilir (Şapolyo, 1969: 203).

Enver Paşa, Anadolu’daki adamlarının hareket tarzlarını yurt dışından gönderdiği kuryeler, şifreler ya da mektuplar aracılığıyla belirliyordu. Enver Paşa’nın eski yaveri Yenibahçeli Şükrü, Trabzon’da örgütlenme işi ile daha önceden görevlendirilmişti. Daha sonra örgütlenmeyi organize etmek amacıyla, Küçük Talat, Yenibahçeli Şükrü’nün ağabeyi Nail Bey, Kurmay Binbaşı Naim Cevat ve Halil

⁴ Mataracı Mehmet ve İpsiz Recep Sarıkamış muharebelerinde Teşkilat-ı Mahsusa Müfrezesi’ne çeteleriyle katılmışlardır. Müfrezenin içinde Alparslan Grubu olarak bilinen alayın içerisinde Yahya Kahya ve Topal Osman da çeteleriyle bulunuyorlardı. Komutanları da Yenibahçeli Şükrü’nün ağabeyisi Nail Bey idi (Görgülü, 1990: 291).

Paşa da Trabzon'a gönderilmişlerdi. Küçük Talat, İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadi'nin temsilcisi olarak Trabzon'a gelmişti ve Trabzon'daki örgütün başında o vardı. Trabzon'dan bütün haberler ona gelmekte ve haber dağıtımını onun aracılığıyla yapılmakta idi ⁵.

B. Yenibahçeli Şükrü'nün (Oğuz) Trabzon'daki Faaliyetleri

Hem Teşkilat-ı Mahsusa hem de Karakol Cemiyeti içerisinde aktif görevler alan Şükrü Bey, Karakol Cemiyeti'ne katıldıktan sonra, kurduğu çeteler ile İstanbul civarındaki Rum çetelerinin tepelenmesi, Anadolu'ya silah ve adam kaçırma gibi zor görevleri üzerine aldı (Zürcher, 1987: 152). Halil Paşa'yı, Küçük Talat'ı ve diğer İttihatçıları Bekirağa Bölüğü'nden kaçırdı (Oğuz, 2000: 50). Ayrıca Anadolu'ya geçişlerde Şükrü Bey'in kontrolünde yapılmaktaydı (Tekçe, 2000: 14).

Temmuz 1920'de Anadolu'ya geçtikten sonra Trabzon'da Lazistan Kuva-yı Milliye Komutanı olarak görevlendirildi⁶. 21 Kasım 1920'de de Rize'deki 11. Alay Komutanlığı'na atandı. Şükrü Bey, İttihat ve Terakki geleneği olan milis örgütlenme tarzını en iyi bilenlerden birisiydi. Enver Paşa ile daha rahat irtibat kurabilmek için Rize'ye atanmıştır. Karargâh merkezi Rize olmasına rağmen Şükrü Bey bütün zamanını Trabzon'da geçirmiş ve burasını başarılı bir şekilde örgütlemiştir. Trabzon'da başarılı olmasında ağabeyi Nail Bey'in burada eskiden beri var olan nüfuzu oldukça faydalı olmuştur. Nail Bey, 1914-15 yılları arasında Trabzon'da İttihat ve Terakki Cemiyeti sorumlusuydu. Trabzon'un eşraf ailelerinden Kakırcıoğulları'nın kızı Hafize Hanım'la evlenen Nail Bey, rivayete göre tehcir edilen Ermenilerin mal varlıklarına el koymuş ve bu yolla zengin olmuştur (Oğuz, 2000: 51).

Şükrü Bey, ağabeyinden kalan İttihatçı çevreden oldukça yararlanmış ve onları savaş sonrası tekrar örgütlemiştir (Oğuz, 2000: 52-53). Trabzon'da gayet iyi örgütlenmiş olmalı ki 1920 yaz aylarının sonuna doğru Enver Paşa'yı Anadolu'ya davet ettiğini görüyoruz. Kuşçubaşı Hacı Sami'nin Moskova'da bulunan Enver Paşa'ya yazdığı, 1 Ekim 1920 tarihli mektupta böyle bir davetten bahsedilmektedir: *"Şükrü'nün davetine henüz icabet edemeyeceğimizi ve bir müddet intizar edeceğimizi yazıyorsunuz."* (Yamauchi, 1995: 108).

Enver Paşa'nın bölgedeki taraftarlarıyla ilişkisini de Şükrü Bey'in sağladığını görüyoruz. Enver Paşa'dan emirler ya Halil Paşa aracılığıyla ya da doğrudan Şükrü Bey'e geliyor; o da gerekli yerlere ulaştırıyordu. Bu tespit, Şükrü Bey'in 17 Ekim 1920'de Trabzon'dan Berlin'de bulunan Enver Paşa'ya yazdığı mektuptan anlaşılmaktadır (Yamauchi, 1995: 116).

Şükrü Bey'in yaveri Bekir Sıtkı, Enver Paşa ile görüşmek üzere Moskova'ya gitmiş, fakat Enver Paşa'yı orada bulamayınca, 12 Kasım 1920'de Berlin'e mektup

⁵ Ebulhindilî Cafer, Yenibahçeli Nail ve Filibeli Hilmi Bey ile Enver Paşa'nın haberleştiğini Küçük Talat, İstiklal Mahkemesindeki sorgulamasında itiraf etmiştir (Kandemir, 1965/II: 27).

⁶ Kâzım Karabekir'in iddiasına göre Şükrü Bey'in buraya atanmasını Meclis'teki İttihatçı ekip sağlamıştı (Karabekir, 2001/I: 220-221).

yazmıştır. Şükrü Bey'in yaverini Enver Paşa'ya göndermesi Enver Paşa ile aralarında irtibatın hiçbir zaman kesilmediğini göstermektedir⁷. Ayrıca Enver Paşa'nın Şükrü Bey'e para gönderdiğini de Şevket Süreyya Aydemir yazmaktadır ve bunu belgelemektedir. Belgeye göre, Enver Paşa 9 Ocak 1920'de Şükrü Bey'e 5.000 mark göndermiştir (Aydemir, 1976: 525). Şükrü Bey yalnızca doğudaki İttihatçılarla değil İstanbul'dakiler ile de sıkı ilişki içindedir. Enver Paşa, 25 Ocak 1921'de Berlin'den İstanbul'a İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı'nın İstanbul bürosuna "gayet mahrem" kaydıyla gönderdiği mektupta İstanbul'daki merkezin Şükrü Bey ile sürekli münasebette bulunmasını istemektedir: "*İstanbul merkeziniz Trabzon'da Şükrü Bey ile daima münasebat-ı samimane bulunmalıdır.*" (Yamauchi, 1995: 136-137).

Üstelik Şükrü Bey, Enver Paşa'nın eniştesi Kâzım Bey'le de sıkı irtibat halindedir (Oğuz, 2000: 52). Kâzım Bey'le irtibatı yalnızca Enver Paşa'nın eniştesi olmasından değil, eskilere dayanan dostluğundan da kaynaklanıyordu. Şükrü Bey'in üvey oğlu Burhan Oğuz'un anlattığına göre, Sarıkamış muharebelerinde Şükrü Bey, Enişte Kâzım Bey'in hayatını kurtarmış ve o tarihten sonra aralarında sıkı bir dostluk başlamıştır (Oğuz, 2000: 53).

Enver Paşa ile hiç bağı kesmemiş olan eski ve sadık yaver Şükrü Bey, Trabzon'dan Küçük Talat ve Kars'taki tümenin komutanı olan enişte Kâzım Bey'le şifre ile görüşmelerine devam etmiştir. Bu görüşmeler, Dr. İbrahim Tali'nin ihbarından sonra kesilmiş, Kâzım Bey'in özel şifre ile haberleşmesi yasaklanmış ve yalnızca ordu şifresiyle yazışmasına izin verilmiştir (Karabekir, 2001/I: 155-160).

İbrahim Tali'nin raporundan sonra Şükrü Bey, Enver Paşa yanlısı olduğu şüphesiyle, Nisan 1921'de rütbesi Binbaşılığa yükseltilerek Batı Cephesi'ne 38. Alay Komutanı olarak atanmıştır (Oğuz, 2000: 54). 31 Ekim 1921'de yapılan ara seçimlerde İstanbul mebusu olarak Meclis'e giren Şükrü Bey, İkinci Grup içinde yer almıştır.

C. Küçük Talat, Yenibahçeli Nail ve Kuşçubaşı Hacı Sami'nin Trabzon'daki Faaliyetleri

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkezi Umumi üyesi ve *Yeni Mecmuu* dergisinin sahibi olan, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgali sonrasında Halil Paşa ile yakalanarak Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilen, Küçük Talat, buradan Yenibahçeli Şükrü tarafından kaçırılarak önce Sivas'a oradan da Erzurum'a geçmiştir. Buradan da Halil Paşa ile birlikte Bakü'ye gitmişler ve Türkiye Komünist Fırkası'nın kurucuları arasında yer almışlardır⁸.

Bakü Kongresi sonrası Enver Paşa, 7 Eylül'de Moskova'ya dönerken ekibini de yanında götürmüştü. Fakat ekipten Nail Bey ve Küçük Talat'a Halk Şuralar

⁷ Şükrü Bey'in üvey oğlu Burhan Oğuz, babasının Trabzon'da iken Moskova'da bulunan Enver Paşa ile irtibatının hep sürdürdüğünü bizzat kendisine anlattığını söylemektedir (Oğuz, 2000: 52).

⁸ Hikmet Bayur, Küçük Talat'ın önceleri Talat Paşa'nın en güvendiği adamlarından biri olduğunu; fakat Bakü'ye geçtikten sonra Enver Paşa'nın hesabına çalışmaya başladığını söylemektedir (Bayur, 1971/35: 635).

Fırkası Programı'nı vererek Bakü'den doğrudan Trabzon'a göndermişti. Ekim ayının ilk günlerinde Trabzon'a gelen bu ikili, Bakü'de hazırladıkları Halk Şuraları Fırkası Programı'nı Trabzon'daki İstikbal Matbaası'nda bastırdılar (Tunçay, 1978: 113; Özel, 1991: 149). Nail Bey ve Küçük Talat, Trabzon'da iken Celalettin Arif Bey ve Hüseyin Avni Bey'in Erzurum'da "Halk Hükümeti" kurma girişimleri patlak vermişti. Bu yüzden bir süre Trabzon'da kalan bu ikili ortam biraz durulduktan sonra Erzurum'a gitmişlerdir.

Celalettin Arif Bey ve Hüseyin Avni Bey, Enver ve Halil Paşalar tarafından, "Büyük Millet Meclisi ve Kuva-yı İcraiyye Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" hitaben yazılan 7 ve 17 Eylül tarihli iki tavsiye mektubuyla birlikte⁹ 20 Ekim 1920'de Şark Cephesi Karargâhı'na geldiler. Enver Paşa'nın Bolşeviklerin tutumu ve Bakü Kongresi hakkında, kendilerinin de imzaladıkları bir raporu, Mustafa Kemal Paşa'ya iletmek üzere, Kâzım Karabekir Paşa'ya teslim ettiler (Tunçay, 1972: 7). Oldukça uzun olan raporda, Bakü Kongresi'nden izlenimler verilmekte, özellikle Komitenin ileri gelenlerinin Anadolu'daki harekete ilişkin tutumları açıklanmakta idi. Raporu yazanlara göre Türkiye için solun uygun olmadığı söylenirken; Türkiye'nin her şeye rağmen sol hareketi vücuda getirmesinin zorunlu olduğu ve halkçı bir idare tarzının tesis edilmesinin gerekliliği de belirtiliyordu. Bunun için sol bir örgüt kurmanın gerekliliği üzerinde duruluyor ve daha önce örgütünü kuran Mustafa Suphi'nin ve takımının kötü kişilerden oluştuğu konusunda Ankara uyarılıyordu¹⁰. Rapor aynı gün Karabekir tarafından, kendi görüşleri de eklenecek, telgrafla Ankara'ya bildirildi (Karabekir, 2001/I: 77). Raporu okuyan Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa'nın Bolşeviklere şirin görünmek için parti kuracağını hissetmiş ve hemen kendi adamlarına resmi/danışıklı Türkiye Komünist Fırkası'nı kurdurtmuştur.

Trabzon'da kalmaya devam eden Küçük Talat, şehrin ileri gelenlerinden Doktor Reşit Bey'in kızıyla evlenir. 9 Mayıs 1921'de Trabzon Tümen Komutanına başvurarak Türkiye'nin Türkistan temsilciliğine talip olduğunu ve derhal BMM'ne bunun bildirilmesini ister. Tümen Komutanı durumu aynı gün BMM Başkanlığı'na telgrafla bildirir (Çapa, 1995: 110). Küçük Talat'ın bu teklifinin kabul edilip edilmediği bilinmemekle birlikte, o Trabzon'da kalmaya devam etmiştir¹¹. Küçük Talat'ın Trabzon'da kalma nedeni İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı adına örgütlenme faaliyeti yürütmektir. Küçük Talat bunu 1926'daki İzmir Suikastı sorgulamasında itiraf etmiştir:

"Trabzon'a geldikten sonra 3-4 kişiye yemin ettirdim... Yahya bizim teşkilâta dahildi fakat henüz yemin ettirilmemişti. Teşkilâta Fethi Bey ve Gavur İmam da vardı. Ben İslam

⁹ Her iki mektupta da, Enver Paşa ve amcası Halil Paşa tarafından, ailelerini görmek üzere Anadolu'ya gelmekte olan Küçük Talat ve Nail Bey'e kolaylık gösterilmesi için Kâzım Karabekir Paşa'dan ricada bulunuluyordu (Karabekir, 2001: 74-76).

¹⁰ Raporun tam metni için bkz: Karabekir, 2001/I: 77-88.

¹¹ Küçük Talat'ın eylem ve faaliyetleri, görüntü itibarıyla tamamen Millî Mücadele karşıtı bir görüntü sergilemektedir. Fakat İzmir Suikastı yargılamasından beraat etmiş olması, onun Ankara adına çalışmış olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Çünkü, bu dönemde kimin nerede durduğunu tespit etmek oldukça zordur.

İhtilal Cemiyetleri İttihadı'nın bir elçisi olarak bunları topladım.” (Kandemir, 1955/II: 22-23).

Trabzon'da kaldığı süre içinde Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti'nin maaşlı müşavir üyesi olarak çalışan Küçük Talat¹², Yake Vapurlarının acentesi Trabzonlu Kostı Papadopulos adlı zengin bir Rum tüccarının kaçırılarak karşılığında fidye istenmesi olayına karışmıştır. Topal Osman Ağa'nın adamlarından Ekşiöğlü Mehmet tarafından kaçırılarak Rize'ye götürülen ve burada Alay Komutanı Yenibahçeli Şükrü Bey ile Mataracı Mehmet'in rehin tuttuğu Rum tüccar için fidye olarak 25.000 lira nakit, 25.000 liralık postal ve askeri elbise için kumaş istenmiştir. Rum tüccarın ailesi parayı ödemeye razı olmuş iken Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti araya girerek buna engel olmuş ve Küçük Talat'ı Rize'ye göndererek 10.000 lira fidye-i necat karşılığında Rum tüccarı alıp Trabzon'a getirtmiştir (Yatak, 1986: 8). Trabzon Valisi Hâzım Bey, kurtarma olayı kadar kaybolmanın da karanlık ve esrarlı olduğunu söyleyerek, bu olayın Yenibahçeli Şükrü, Topal Osman Ağa ve Küçük Talat arasında tezgâhlandığını ima etmiştir (Tepeyran, 1982: 112).

Diğer İttihatçılara oranla daha uzun süre Trabzon'da kalmış bulunan Küçük Talat, Rusya'da bulunan Enver ve Halil Paşalarla Ümid İlgiz takma adıyla mektuplaşıyordu. Moskova'da bulunan Enver Paşa'ya 2 Mart 1921'de yazdığı mektupta, Trabzon'daki eski İttihatçıların kazanılması konusunda önerdiği tavsiyelerden bazıları şunlardır:

“Trabzon'un ve Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ndeki eski arkadaşların mütarekeden beri düşmanlarla mücadele hususunda gösterdikleri hamiyetkâr sebatın ve dindarâne faaliyetin bilhassa sizce, ne büyük takdirle karşılandığı ve bu suretle Trabzonluların Şark'ın ve Kafkasya'nın hâlası emrinde tarihi ve milli roller samimi bir lisanla yazılmakla beraber bu mübarezede merdane bayrak tutan Hacı Ali Hafızzâde Ömer ve Yahya Kâhya ve Reis Barutçuzâde Hacı Ahmet ve Hacı Ali Hafızzâde Hakkı ve Hafız Mahmut Efendilere iltifatlar bezl buyurulması... Bunlardan başka Fırka Kumandanı Nuri ve Alay Kumandanı Ali Rıza Beylerle kısaca bir mektup yazarak, size karşı samimi muhabbet ve sadakatlerinde ve aynı zamanda sizinle teşrik-i mesaiye karar vermelerinden dolayı beyan-ı takdirat buyurulur. Bu iki zat hakkındaki kararlarınızdan Hacı Sami size izahat verir(Yamauchi ,1995: 154-155).”¹³

Bu arada Küçük Talat, Trabzon'da konferanslar veriyor (İstikbâl, 24 Nisan 1922: 593), halkı Bolşevizme karşı uyarıyordu. Henüz Trabzon'a ataması yapılmamış, açıkta beklerken Karabekir tarafından göreve çağrılan ve ilk görev yeri

¹² Küçük Talat ve Yahya Kahya'nın Cemiyet'in Heyet-i Merkeziyesi'ne danışman üye sıfatıyla kaydı yapılmış, fakat Yahya Kahya danışman üye sıfatıyla Cemiyet kararlarını imzalarken Küçük Talat imza etmemiştir (Karaman, 1949, 19,30; Tepeyran, 1982: 112; TİTE 97-32-32/05.02.1338, KSN:1327 ve 97-35-35/ty, KSN:558).

¹³ Küçük Talat'ın bu mektubu oldukça ilginçtir. İlginç olan yönü diğer mektuplaşmalarda hiç kimse liste vermemekte veya takma isimler kullanmakta iken Küçük Talat Trabzon'daki kadroyu tam olarak saymaktadır. Ankara'nın Envercilerin üstüne gittiği bir zamanda Küçük Talat'ın açıkça isim zikretmesi oldukça dikkat çekicidir. Belki tesadüf olabilir ama bu tarihten sonra Ankara, burada ismi zikredilen şahısların üzerine gitmeye başlamıştır.

olan Kars'a gitmek için Trabzon'a gelen Sami Sabit Bey, 5 Nisan 1921'de Küçük Talat ile burada karşılaştığını ve onunla bir akşam yemeği yediğini, yemekte Küçük Talat'ın buradaki görevinin Trabzon'u Bolşeviklik aleyhine kıskırtmak, başka bir deyişle Bolşevizm karşıtı bir kamuoyu oluşturmak olduğunu öğrendiğini söylemektedir. Sabit Bey'e göre, Küçük Talat bu amacına Trabzon'da Mustafa Suphi'yi öldürtmekle ulaşmıştır (Karaman, 1949: 19).

Nail Bey, Erzurum dönüşü Ankara'ya gitmişti. Ankara'ya kardeşi Şükrü Bey'in mebusluk işlerini Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için gittiğini söylese de, Feridun Kandemir'in tespitine göre, onun görevi de Halk Şuralar Fırkası Programı'nı Meclis'teki İttihatçı mebuslara duyurmak, Ankara'nın nabzını tutmak ve buralardaki örgütleri denetlemektir (Kandemir, 1955b/II: 84). Nail Bey, Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ile görüştüğünden sonra Eskişehir'e geçerek İsmet Paşa ile de görüşmüştür (Kandemir, 1955b/II: 83). Nail Bey Ankara'ya gidince Kuşçubaşı Hacı Selim Sami'de Küçük Talat'a yardımcı olmak için Trabzon'a gelmiş ve Küçük Talat ile birlikte İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı adına örgütlenme faaliyetleri yürütmüşlerdir (Kandemir, 1955b/II: 23).

D. Yahya Kâhya ve Trabzon'daki Faaliyetleri

Yahya Kâhya 1301/1885'de Trabzon'da doğdu. Aslen İzmirlidir ve Karaburun'un tanınmış ailelerinden Karaosmanoğulları'na mensuptur. Denizci olan babası Osman Reis Trabzon'da liman boşaltma ve yükleme işlerini üzerine aldıktan sonra "Reis" ya da "Kâhya" namıyla anılmaya başlanmıştır. Osman Reis'in ölümü üzerine Yahya Kâhya on yedi yaşında iken 1319/1903'te Trabzon Kayıkçı Loncası'nın isteğiyle "Kâhya" olmuştur.

Yahya Kâhya, Meşrutiyetin ilanıyla birlikte Trabzon'da olup biten olaylar arasında, varlığını daima hissettirmiş ve İttihat ve Terakki ile hep yakın ilişki içinde olmuştur (Kutay, 1968: 205). Balkan Savaşı'na ve Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Balkan Savaşı'ndaki cesareti ve kahramanlıkları nedeniyle Teşkilat-ı Mahsusa'ya kabul edilmiştir. Burada en tehlikeli işlerde görevlendirilmiş ve bu görevleri başarıyla yerine getirmiştir. Başarılarından dolayı Padişah V. Reşat ve Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından mükâfatlandırılmış ve İttihat ve Terakki'nin vazgeçilmez komitacılarından olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda Yakup Cemil'in emri altında Doğu Cephesi'nde ve Çanakkale'de savaşmıştır. Trabzon ile İstanbul arasındaki Osmanlı Liman İdareleri'nde Osmanlı Ordu-yu Humâyunu Başkumandanlık Vekâletinin emrinde motorlarla silah taşınması görevinde bulunmuştur (Kutay, 1968: 205). Özellikle Çanakkale Savaşı'ndaki hizmetleri uzun süre hafızalarda kalmıştır (TBMM, ZC, 20: 295).

Yahya Kâhya, Mondros Mütarekesi'nden sonra Enver Paşa'nın emriyle Trabzon'da ilk örgütlenme hareketlerini başlatanlar arasında yer almış ve Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin öncülerinden olmuştur. Cemal Kutay, bu konuda şunları yazmaktadır:

“Yahya Kâhya Meşrutiyetin ilanıyla birlikte olup biten hadiseler arasında, varlığını daima hissettirmiştir. Yahya Kâhya İttihat ve Terakki ile hep yakın ilişki içindeydi. Mondros Mütarekesi’nden sonra, Trabzon’da ilk direniş hareketleri başladığı zaman, Enver Paşa’nın emriyle Kâhya ve arkadaşları yabancı işgaline karşı savunma hazırlıkları yapmaktaydılar. Mütarekeden sonra Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin öncülerinden biri olmuştur.” (Kutay, 1968: 205, 209).

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile anlaşarak yük ve yolcu iskelelerinde denizcileri örgütleyip, milli bir müfreze meydana getirmiş olan Kayıkçılar Kâhyası Yahya, Trabzon’da önemli bir güce sahip olup, adeta bir “İskele Hükümeti” kurmuştu¹⁴. Asker kaçakları ve mahkûmlardan oluşturduğu 300 kişilik çeteye dayanarak, hükümet içinde hükümet gibi davranmaya başlamıştı. Şevket Süreyya Aydemir’in söylediğine göre, Kâhya Yahya adeta Enver Paşa’nın Doğu Karadeniz’de vekili gibi geçinmekteydi (Aydemir, 1972-III, 601). İstedığı vergiyi koymakta, istediği kadar vergi almakta, herkese istediğini yaptırmaktaydı. Özellikle Mustafa Suphi’yi öldürdükten sonra iyice önü alınmaz bir hal almıştı. Bütün gücünü Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden ve Meclis’teki İttihatçılardan alıyordu. Trabzon’un iki güçlü mebusu Ali Şükrü Bey ve Hafız Mehmet Bey’de onun ve Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin arkasındaydılar¹⁵.

Enver Paşa’ya sadakatinden şüphe edilmeyen Kâhya ve Küçük Talat, Enver Paşa hesabına Trabzon’da gizli bir cemiyet kurmuş, eski Teşkilat-ı Mahsusacıları bu Cemiyet’in çatısı altında tekrar toplamaya başlamışlardı. Sami Sabit Bey’in tespitine göre, Teşkilat-ı Mahsusa’nın Trabzon’daki ismi “Bozuk Parti” idi (Karaman, 1949: 134-135). Enver Paşa’nın Anadolu’ya gelmesi için gerekli örgütlenmeyi yapan Yahya Kâhya’nın Enver Paşa ve Halil Paşa ile mektuplaşmaları olmaktadır. Söz konusu mektuplar Karabekir ve Sami Sabit Bey tarafından yayınlanmıştır (Karabekir, 2001/II: 137-138; Karaman, 1949: 134-136).

1921 yılına geldiğimizde Yahya Kâhya, gerekli örgütlenmeyi tamamlamış ve Enver Paşa’yı beklemektedir. Zamanın Trabzon Valisi Hâzım Bey *“Yahya Kâhya Enver taraftarlığını o kadar ileri götürmüştür ki, Enver Paşa geliyor diye hazırlıklara girişmiş, onun İstanbul’da bulunan kırmızı renkli otomobilini Trabzon’a kadar getirtmişti.”* demektedir (Tepeyran, 1982: 106).

Bakü Kongresi’nden sonra İttihatçıların Trabzon’a akını devam etmektedir. Küçük Talat, Kuşçubaşı Hacı Sami ve Yenibahçeli Nail’den sonra, Şubat 1921’de Halil Paşa da (Kut) Trabzon’a gelir. Ankara’nın sınır dışı etme kararına rağmen Halil Paşa’ya hiçbir zorluk çıkarılmaz ve ikametine izin verilir. Bu arada Anka-

¹⁴ Dr. Nazım, 1926’da İzmir Suikastı ile ilgili sorgusunda Enver Paşa-Yahya Kâhya bağlantısı hakkında şunları söylemiştir: “Enver Paşa Batum’a gidip gelen Hopalı, Rizeli takacilarla, Lazlarla temasta bulunuyordu. Yaveri Muhiddin Bey bunları bulup getiriyordu. Bunlar vasıtasıyla Trabzon’daki meşhur Kayıkçılar Kâhyası ile irtibat tesis edilmişti. O tarihlerde Trabzon ve sair yerlerde hükümet nüfuzu zayıf olduğundan bu gibi kâhyalar çok kuvvetli bir vaziyette idiler.” (Kandemir, 1955-b/2: 61).

¹⁵ Erik J. Zürcher bu konuda şunları söylemektedir: “Enver Paşa, Yahya Kahya ve Trabzon örgütleriyle gününbirlik irtibat halindeydiler. Onun Trabzon’daki örgütü Hafız Mehmet Bey in de içinde bulunduğu İttihatçı mebuslarca ziyaret edilmekteydi.” (Zürcher, 1987: 230).

ra'nın Halil Paşa'yı geri çevirme teşebbüsünü öğrenen Trabzon'un İttihatçı eşrafı ve halkı bu olaya çok üzülmüşler ve işi nümayiş şekline döküp Halil Paşa'yı göndermeyeceklerini bildirirler. Halil Paşa'nın kaldığı evi de güvenlik açısından uygun görmeyip Soğuksu'daki Kostaki'nin Köşkünü Halil Paşa'ya tahsis ederler. Hükümetin baskın ihmaline karşı da Halil Paşa'nın kaldığı köşkün alt katna, Yahya Kâhya'nın adamlarından kırk ya da elli kadar silahlı milis yerleştirilir. Halil Paşa, anılarında Ankara'nın sınır dışı etme kararına karşı eşrafın silahlı mücadeleye girmeye hazır olduğunu söylemektedir:

“Beni her ziyaretlerinde, ‘mademki, memleketimize iltifat ederek misafirimiz oldunuz, Ankara'nın ihraç kararını kabul etmeyeceğiz. Ankara'nın bin tüfengine karşı üç bin tüfenge karşı koyarız’ demişlerdi.” (Halil Paşa, 1972: 353).

Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, Halil Paşa'nın kaldığı köşkün etrafında sürekli gösteriler yapıldığını, yapanların da Yahya Kâhya'nın adamları olduğunu, bunların çoğunun aynı yıl içerisinde, Müdafaa-i Hukukçular tarafından yaptırıldığı söylenen, bir baskınla Trabzon Hapishanesi'nden kaçırılmış mahkûmlar olduğunu ve Yahya Kâhya'nın da bu mahkûmları silahlandırarak bir tabur oluşturduğunu söylemektedir (Tarakçıoğlu, 1986: 68).

Trabzon eşrafının kayıtsız şartsız yoğun desteğini arkasına alan Halil Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya başvurarak, Trabzon'da bulunmasının yalnızca sağlık ve ailevi nedenlerden dolayı olduğunu, karısının Trabzon'a gelmeden gitmesinin mümkün olmadığını söyleyerek Ankara'nın bu yanlış kararının düzeltilmesini istedi (Halil Paşa, 1972: 353-354). Halil Paşa'nın hareket tarzını Halk Şuraları Fırkası'nın teşkil ve teftişleriyle ilgili gören Ankara Hükümeti, sınır dışı etme kararı almalarına rağmen gitmesinde ısrarcı olmamış ve ikna yoluyla göndermeyi tercih etmiştir (Cebesoy, 1955 244; Aydemir, 1971/II: 413). Çünkü, Trabzon'daki tümenin silahlanan eşrafı ve Kâhya'nın adamlarını bastırarak kadar gücü yoktur. Kâzım Karabekir Paşa da Halil Paşa'nın zorla gönderilmesine karşıdır. Üstelik Halit Bey'in “paketleyerek” gönderme usullerine de başvurulamıyordu. Çünkü Halit Bey'de Envercilik şüphesi uyandırdığı gerekçesiyle, 21 Ocak 1921'de Tümen Komutanı olarak Kocaeli Grup Komutanlığı'na atanmıştı. Bunun için Halil Paşa'nın telgrafı yanıtlanmayarak üç ay Trabzon'da kalmasına ses çıkarılmamıştır.

Ankara'nın Halil Paşa'yı sınır dışı etme kararında ciddi olduğunu duyan Enver Paşa, bu karara çok bozulmuştur (Kandemir, 1955-b/2: 23). Bu yüzden 23 Nisan 1921'de Trabzon'da bulunan Halil Paşa'ya yazdığı mektupta Ankara'nın kararına karşı tepkisini dile getirerek Halil Paşa'dan Anadolu'yu terk etmemesini söylemiştir (Karaman, 1949: 132).

Enver Paşa 'terk etme' demesine rağmen, Nisan 1921'de Halil Paşa ikna yoluyla gönderilmeye razı edilir. Halil Paşa'nın kararına Yahya Kâhya karşı gelir ve gitmesine razı olmaz. Ancak Halil Paşa, zorla çıkarılmadığını, eşinin arzusuyla gittiğini söyleyerek Yahya Kâhya'yı ikna eder (Halil Paşa, 1972: 355; Özel, 1991: 151) ve beraberinde eşi ve üç çocuğuyla birlikte emireri olan Azeri Yüzbaşı Ali

Çavuş'un eşliğinde motora binip Tuapse'ye gider (Özel, 1991: 151). Halil Paşa'nın gönderilmesinden sonra Moskova'dan gelip Halk Şuralar Fırkası'nın Program ve bildirimleriyle dolaşan Naim Cevat ve Küçük Talat'ta tutuklanarak İstanbul'a gönderilirler (Karabekir, 2001: 203). Aslında Küçük Talat'ta Rusya'ya sürülmek istenmiş, fakat Mustafa Suphi olayında parmağı olduğu için olsa gerek Rusya'ya gönderilmemesi için valvarmış, bunun sonucu İstanbul'a gönderilmiştir¹⁶.

Küçük Talat Trabzon'dan çıkarıldıktan sonra da Enver Paşa lehine yürüttüğü faaliyetlerden vazgeçmemiştir. İstanbul'dan İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadi'nin Trabzon şubesine gönderdiği 29 Mayıs 1921 tarihli mektupta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini ele geçirmekten bahsetmektedir:

"Müdafaa-i Hukuk Heyeti'ne bize mensup ciddi ve mücadeleci arkadaşlar sokmak lazımdır... Zahren Müdafaa-i Hukukçu görünerek orayı da ele geçirmek icab ediyor. Bu suretle aynı zamanda Mustafa Kemal ve arkadaşlarının ne gibi manevralar çevirmek istedikleri de anlaşılmuş olur." (Yamauchi, 1995: 222-223).

Halil Paşa, Küçük Talat, Nail Bey ve Naim Cevat Ankara Hükümeti tarafından Trabzon'u terk etmeye mecbur edilince, Enver Paşa'nın bu harekete karşı tepkisi ağır olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'ya 16 Temmuz 1921'de Moskova'dan yazdığı mektup, daha önce kullandığı üsluplardan çok farklı olarak, nezaket kurallarının dışına taşmış ve bu son mektuplaşmaları olmuştur. Mektupta, Mustafa Kemal Paşa'nın güvensiz tutumu yerilmekte, Halil Paşa'nın ve diğer İttihatçıların sınır dışı edilmeleri bu güvensiz tutuma bağlanmakta, İttihat ve Terakki'nin tekrar canlandırılacağından söz edilmekte ve Mustafa Kemal Paşa'ya açıkça meydan okunmaktaydı:

"Şimdi sen, ben başta olmak üzere arkadaşların gelmemesini istiyorsun değil mi? Sebep de güya bizim gelmemizle memlekette ikilik çıkacak diyorsun değil mi?... Maamafiş şimdilik Moskova'da bulunarak hariçten memleketimize yardım etmemize devam ettiğimizden gelmiyoruz. Fakat bunu da itiraf etmemiz lazım gelir ki, hiçbir sebep-i kanuni olmayarak memleket haricinde nefiy (sürgün) şeklindeki arzunuza ilelebet tahammül bize hakikaten pek ağır ve sefilce gelir. Mamafiş vatan için şimdi buna katlanıyoruz. Binaenaleyh hariçte kalmamızın maksad-ı umumimiz olan başta Türkiye olmak üzere kurtarmaya çalıştığımız İslam alemi için faydasız ve belki tehlikeli olduğunu hissettiğimiz anda memlekete geleceğiz... İşte o kadar..." (Cebesoy, 1955: 231-235; Aydemir, 1972/III: 550).

Aslında Enver Paşa'nın bu kadar sert bir üslupta konuşmasında, Ankara'nın Envercilere karşı yürüttüğü mücadeleye kızmasının yanında, Ankara'nın içinde bulunduğu zor durum da etkili olmuştur. Envercilerle mücadele edildiği günlerde Ankara'da buhranlı günler yaşanmaktaydı. Belki Meclis Kayseri'ye taşınacak, belki Mustafa Kemal Paşa Meclis'i dağıtacak belki de bazılarının gönüllerinde yatan bir başka aslan (Enver Paşa) yurda getirilmeye çalışılacaktı. Son seçenek

¹⁶ 19 Mayıs 1921'de Trabzon Valiliği'nden BMM'ne yazılan telgrafta "Küçük Talat Bey Rusya'ya giderse imhasının muhakkak olduğunu ileri sürerek İstanbul'a gitmesine müsaade itasını talep eylemiştir." denilmektedir (Çapa, 1995: 124).

oldukça kuvvetle ihtimal dâhilinde gözükiyordu. Üstelik bu konuda uzun süredir hazırlıklar da yapılmakta idi ve birçokları pusuda bekliyordu.

Pusuda yatanlar için Kütahya-Eskişehir bozgunu bir işaret olmuştu. Bunlardan Halil Paşa, BMM'nde Meclis'in Kayseri'ye taşınmasının görüşüldüğü günlerde, 19 Temmuz 1921'de, Enver Paşa'ya Anadolu'ya girmeyi önermekte ve silahlı güç ile istedikleri kadar tutunabileceklerini söylemekte idi (Aydemir, 1972/III: 601-603).

Kütahya-Eskişehir bozgunundan sonraki Yunan ilerleyişi karşısında Ruslarda endişelendiklerinin farkında olan Enver Paşa, 28 Temmuz'da Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin ile gizli bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Enver Paşa, Dağıstan ve Kafkasya'dan toplayacağı kuvvetleri de yanına alarak Anadolu'ya geçmeyi teklif etmiş ve bu teklif Çiçerin tarafından kabul edilmiş olmalı ki Enver Paşa Anadolu'ya geçmek için hazırlıklara başlamıştır (Bıyıkoğlu, 1959/I: 69-70). Çeşitli nedenlerden dolayı Türk Millî Mücadelesi'nin başarılı olmasını isteyen Bolşevik liderler, Mustafa Kemal Paşa'nın başarısızlığı durumunda Enver Paşa'yı yedekte bekletmekte idiler. Millî Mücadele'nin kritik bir safhaya hatta dönüm noktasına geldiği bir sırada Enver Paşa'yı harekete geçirmek için sınıra sürüyorlardı. Yenilgi halinde Enver Paşa'yı Anadolu'ya gönderecekler ve Mustafa Kemal Paşa'nın yerine geçireceklerdi (Selek, 1966: 337).

Enver Paşa, hasta olan amcası Halil Paşa'yı ziyaret etmek bahanesiyle 30 Temmuz'da Batum'a geldi (Cebesoy, 1955: 227). Enver Paşa'nın burayı tercih etmesinin nedeni Enverci örgütlenmenin merkezi olan Trabzon'a yakınlığı idi. O tarihte Batum ile Trabzon arasında takalar ile günlük seferler yapılmaktaydı¹⁷. Enver Paşa'nın Batum'a gelmesiyle burası âdeta İttihatçıların merkezi haline gelmişti. Doktor Nazım ve daha önce tutuklanarak İstanbul'a gönderilen Küçük Talat deniz yoluyla Batum'a gelmişti. Daha önce Almanya'ya gitmiş olan Hacı Sami'yi de Batum'a çağırılmışlardı. Halil Paşa'nın Batum'daki evi adeta İttihatçı liderlerin karargâhı haline gelmişti. Enver Paşa ve ekibi Batum'dan Anadolu'ya geçme planları yapıyorlardı¹⁸. Bu arada BMM'ndeki İttihatçılar da boş durmuyordu. BMM'nde Enver Paşa taraftarı olan ve yaklaşık kırk kişiden ibaret olan bu grup Enver Paşa'nın Batum'a geldiğini duymuşlar ve onunla irtibata çoktan geçmişlerdir. Meclis'teki Enverci mebusların lideri durumunda olan Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey'de Enver Paşa'nın Batum'a geçtiğini duyunca sağlık sorunlarını bahane ederek Meclis'ten izin almış ve gizlice Batum'a gelmiştir. Hafız Mehmet Bey, burada Enver Paşa'ya garip düzeneler teklif etmiştir¹⁹.

¹⁷ Enver Paşa, Batum'a gelmeye daha Berlin'de iken, yani Aralık 1920'de karar vermiştir. Ankara'nın Berlin'deki casusları Hayreti Bey (Talat Paşa'nın yeğeni) ve Saffet Bey (Ankan), Berlin'e kadar gidip oradaki İttihatçılarla sıkı ilişkiler kurmuşlar ve orada olup bitenleri Ankara'ya rapor etmişlerdir (Aydemir, 1972/III: 604).

¹⁸ Halil Paşa anılarında, Batum'da iken Enver Paşa, Hacı Sami ve Küçük Talat'ın Anadolu'ya geçme planları yaptıklarını, kendisinin ise bu fikre muhalif olduğunu, buna rağmen onların birkaç kez Anadolu'ya geçme girişiminde bulduklarını fakat kötü hava koşullarının buna izin vermediğini söylemektedir (Halil Paşa, 1972: 360).

¹⁹ Meclis'teki İttihatçı Grupta Hafız Mehmet'ten başka Yenibahçeli Şükrü, Filibeli Hilmi, Eyüp Sabri Bey gibi önemli İttihatçılar vardır (Zürcher, 1987: 230).

Sami Sabit Bey'in iddiasına göre Enver Paşa isim ve kılık değiştirerek Trabzon'a gelecek, sonra Müdafaa-i Hukukçuların emrinde olan Yahya Kâhya'nın komutasındaki 1300 kişilik müfrezenin başına geçecek, Topal Osman birlikleriyle birleşerek herhangi bir gönüllü gibi Ankara'ya geçecek, oradan da Tümen Komutanı Halit Paşa ile birleşerek, onun komutasındaki eski Trabzon Tümenini emri altına alacak ve Mustafa Kemal Paşa'nın karşısına çıkarak onu yerinden atıp Millî Mücadele'nin başına geçecekti (Karaman, 1949: 31).

Cebesoy'un iddiasına göre de, Küçük Talat ve Yahya Kâhya, Trabzon'da asker kaçakları ve mahkûmlardan ibaret, bini geçen bir tabur kurmuştu. Bu tabur Enver Paşa'nın emriyle silahlandırılmıştı. Enver Paşa "Ali" takma adıyla bu taburun başına geçecek ve Millî Mücadele'ye katılmak üzere Ankara'ya gidecekti. Halit Paşa'nın tümenine dayanarak yapacağı hükümet darbesiyle Mustafa Kemal Paşa'yı Başkomutanlıktan indirecek ve onun yerine kendisi geçecekti (Karaman, 1949: 31-32). Enver Paşa'nın Batum'a geçmesiyle birlikte Ruslarda Enver Paşa konusunda Ankara'nın nabzını yoklamaya başlamışlardı. Rusya, Hariciye Komiseri Çiçerin aracılığıyla Ankara'nın nabzını yoklarken, Enver Paşa Batum'da çoktan faaliyete geçmiş bulunuyordu. Enver Paşa'ya göre artık İttihatçıların kimliklerini gizlemeden ortaya çıkma zamanları gelmişti. Ona göre, İttihat ve Terakki mensupları artık takma adlarını atıp gerçek kimlikleriyle çalışmalıydılar. Takvimi geriye götürmeyi amaçlayan Enver Paşa ve diğer İttihatçı önderler, İttihat ve Terakki Fırkası'nı yeniden canlandırmak amacıyla 5-8 Eylül 1921'de Halk Şurular Fırkası'nun ilk genel kongresini toplamışlardır (Zürcher, 1987: 230).

Ne var ki Enver Paşa yine zamanlama hatası yapmıştı. 23 Ağustos-5 Eylül arasında Meclis suskundu ve herkes savaşın sonucunu bekliyordu. Türk Ordusunun zaferi, Yunanlıların çekilmeye başladığı 15 Eylül tarihinde kesinleşmişti. Kesinleşen sadece ordunun zaferi değil, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği idi. Kütahya-Eskişehir bozgunu ve devamındaki Yunan saldırısı neticesinde BMM, Mustafa Kemal Paşa'ya geniş yetkiler vermişti. Sakarya Savaşı'nı kazanan bir Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Hükümeti'ne karşı Enver Paşa'nın ülkeyi maceraya sürüklemesi mümkün değildi. Kaldı ki Bolşevikler de Enver Paşa'dan desteklerini çekmişler ve Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu hareketinin tek lideri olarak kabul etmişlerdi (Zürcher, 1987: 231). Üstelik Ruslar Sakarya zaferinden sonra Anadolu'ya heyet göndermişler, Ankara'da büyükelçilik açmışlar ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni de muhatap tanımışlardı (Aydemir, 1972/III: 615).

Tüm bu gelişmelerin ardından Rusların da tamamen kendisinden yüz çevirdiğini gören Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın yerini alma fikrinden vazgeçip 19 Eylül 1921'de Batum'dan ayrıldı ve Hacı Sami ile Orta Asya'ya gitti. Rusların kendisini aldattığına inanmış ve bunu gururuna yedirememiş olacak ki, artık kendi sonunu hazırlayacak olan maceraya, Türkmenistan macerasına atılmıştır. Nihayetinde 4 Ağustos 1922'de Kızılordu ile çarpışmalarda ölmüştür.

Sakarya Savaşı'ndan sonra konumunu güçlendiren Ankara, Rusya'ya İttihatçı liderleri sınır dışı etmesi için nota vermişti. *Peyam-ı Sabah*, Trabzon'da çıkan *İktibal*'den iktibas yaparak verdiği haberde, Ankara Hükümeti'nin Sovyet Hükümeti'ne verdiği notanın neticesinde Bahattin Şakir, Halil Paşa, Küçük Talat, Doktor Nazım ve gazetenin ismini vermediği bazı İttihatçıların Çoruh Nehri kıyısında Batumlu görevliler tarafından tutuklanarak Batum'a getirildiği, burada Halil Paşa'nın kayıplara karıştığı duyuruluyordu²⁰. Haberin devamında, nota neticesinde Sovyet Hükümeti'nin Ankara Hükümeti'nin menfaatleri doğrultusunda olaya bir çözüm bulduğu ve Sovyetler tarafından Enver Paşa'nın da arandığı, bu yüzden Enver Paşa'nın Rusya'da gizlendiği de duyuruluyordu²¹.

Daha önce Halil Paşa ve Küçük Talat'ı Trabzon'da ağırlamış olan Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, artık Envercilikten bir fayda gelmeyeceğini ve Ankara'nın mutlak hâkim konuma geçtiğini görünce, yayın organı *İstikbal* aracılığıyla Enver Paşa ve İttihatçılar aleyhinde yayına başlamıştı. Halk Şuralar Fırkası, kongre kararlarının duyulmasında ve Enver Paşa'nın Batum'u terk etmesinden iki ay sonra Faik Ahmet imzasıyla çıkan "*İğrenç Faaliyetler*" isimli başyazıda bu tür İttihatçı hareketler resmen lanetleniyordu:

"Batum son zamanlarda yeni bir teşkilâtın, vatan ve memleket aleyhinde, iğrenç faaliyetlerine sahne olmuştur. Bu teşkilâtı idare edenler, bu teşkilâtın istihdaf eylediği (amaç edindiği) saklı gayeyi elde etmek için sarf-ı gayret sevdasında bulunanlar, senelerce bu zavallı memleketin sırtı üzerinde saltanat sürerek vatanın sayısız felaketlerine milletin sefalet ve perişanlığına yol açan ve üzerlerinde dört harp senesinin mesuliyetini taşıyan kimselerden ibarettir. Bu adamlar mütarekenin akdini müteakip memleketi elim bir sefalet ve ihtilal vaziyetinde kısmen Avrupa'ya kısmen şuraya buraya savuşmuşlardı. Filvaki bu netice bir dereceye kadar tabii idi, çünkü artık siyasetleri iflas etmiş, idare ettikleri harp mağlubiyetle neticelenmiş ve harp senelerinin bütün seyyiatı (kötülükler) ve hasenatından mesul tutulması tabii bulunan bu gürûhun memlekette oturacak yüzü kalmamış idi." (*İstikbâl*, 13 Teşrinisani 1337: 454).

Fakat "son tövbe fayda etmez" prensibinden hareket eden Ankara, Trabzon'daki Enverci örgütlenmeyi bitirmeye kararlıydı ve olayları hiç olmamış gibi farz etmeye de niyeti yoktu. Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Savaşı'nı kazandıktan sonra Millî Mücadele hareketinin ve inkılabın karşısındaki en büyük engel olan Enver Paşa ve onu yurda getirmeye çalışanlar için radikal tedbirler almaya ve bu meseleyi kökünden kurutmaya karar vermişti. Bu tedbirlerden ilki Envercilerin toplanma merkezi olan Trabzon'da yönetimi ele geçirmek ve oradaki zararlı faaliyetleri sonlandırma çabalarına girişmek olmuştur. İlk olarak uzun süredir Enverci-

²⁰ Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği 22 Kasım 1921 tarihli telgrafta tutuklanma olayını doğrulamaktadır. Fakat tutuklananlar arasında Bahaeddin Şakir ve Doktor Nazım'ın isimlerini saymamaktadır. Tutuklananları "Halil Paşa, Talat Bey ve nüfeksi" olarak saymaktadır (Karabekir, 2001/II: 329).

²¹ "Halil ve Küçük Talat Yakalandılar", *Peyam-ı Sabah*, 9 Kanunuevvel 1921; Şevket Süreyya Aydemir, Halil Paşa'nın Batum'da iki gün tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakıldığını, kendisinin Moskova'ya geçerken ailesinin de Türkiye'ye gönderildiğini söylemektedir (Aydemir, 1972/III: 610).

lerle birlikte çalıştığına şüphe duyulan Trabzon Valisi Yanyalı Naci Bey'in yerine 21 Temmuz 1921'de Ebubekir Hâzım Bey tayin edilmiştir. Hâzım Bey 26 Ağustos 1921'de Trabzon'a gelerek göreve başlamıştır.

30 Eylül 1921'de Enver Paşa'nın bir kuryesi Trabzon'daki tümen tarafından yakalanmış ve üzerinde Yahya Kâhya'ya yazılmış Enver Paşa'nın bir mektubu ele geçirilmiştir. Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçiş planını anlatan mektup, Trabzon'daki Tümenin Komutanı Seyfi Bey tarafından, kendi görüşleri de eklenerek, 31 Eylül 1921'de Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderilmiştir:

“Yazı Enver Paşa'nındır. Ali imzalı mektupla paşaların ve şimdiye kadar şüpheli ellerin maskeleri tamamen düşmüş oluyor. Müdafaa-i Hukuk Reisi Hacı Ahmet ve azasından Hoca efendiler, Şehbender Firuz Bey'i Batum'a gideceği günü celb ile Hafız Mehmet ve Doktor Tevfik Rüştü Beylerin yapacakları teşkilât neticesinde intizar eylemesinin Halil Paşa'ya tebliğini rica eylemeleri mektubun meali ile diğer elleri tenvir ediyor... Mektubu bir ben bir de veren bilir.” (Karabekir, 2001/II: 257-262).

Tümen Komutanı Seyfi Bey'in de Envercilik şüpheleri uyandırması sonucu Kâzım Karabekir Paşa, 23 Ekim 1921'de Kars'a geçerek Tümen Komutanı Albay Sami Sabit Bey ile bir görüşme yapar ve kendisine Trabzon'daki tümenin komutanlığını teklif eder²². Teklif Sami Sabit Bey tarafından olumlu karşılanmış ve aynı gün tayin emri verilmiştir. Ekim ayı sonunda yola çıkan Sami Sabit Bey, çok sıkı güvenlik tedbirleri arasında 14 Kasım'da Trabzon'a gelmiş ve abartılı bir törenle göreve başlamıştır (Karabekir, 2001/II: 314-315; Karaman, 1949: 30-32). Gerek Sami Sabit Bey'in Trabzon'a atanması gerekse göreve başlarken yaptığı abartılı askeri tören Müdafaa-i Hukukçuları oldukça rahatsız etmiş ve onlar da karşılık verme gereği duymuşlardır. Sami Sabit Bey'in Trabzon'a gelişinin üçüncü gecesi olan 17 Kasım 1921'de Karargâhın önünden ellerinde meşalelerle geçen büyük bir kalabalık “Yaşasın Enver Paşa” diye uzun süre slogan atmışlar, fakat henüz tümeninin gücünü sağlamlaştıramayan Sami Sabit Bey bunu duymazlıktan gelmiştir. Ayrıca Sami Sabit Bey'in şehri gezmeye her çıkışında Müdafaa-i Hukukçular da toplu bir halde şehri gezmeye çıkıyorlar, gönüllülerden oluşan bir tabur da Hafız Mehmet Bey ve Ali Şükrü Bey'in peşinde caddelerde dolaşıyordu (Karaman, 194: 36-7; Tarakcıoğlu, 1986: 69). Söz konusu olan gönüllü tabur, hapishanelerden tahliye ettirilen mahkûmlardan ve asker kaçaklarından oluşturulmuştu²³.

II. TRABZON'DAKİ ENVER TARAFTARLARININ TASFİYESİ: YAHYA KÂHYA MESELESİ

²² Bu görüşmede neler konuşulduğunu Sami Sabit Bey anılarında şöyle anlatmaktadır: “Karabekir bana ‘Sami Bey, Enver işi azıttı. Trabzon Kayıkçılar Kahyası Yahya ile haberleşmekte, Ankara da benden şüphe eder görünmektedir’ dedi ve daha sonra bir kağıt uzattı. Bu kağıt Batum'a gelmiş olan Enver Paşa tarafından Trabzon'da Kayıkçılar Kahyası Yahya'ya yazılmış bir mektuptu.” (Karaman, 1949: 30).

²³ Sami Sabit Bey bu gönüllü taburunu haydut çetesi olarak nitelendirmiştir (Karaman, 1949: 36); Ali Fuat Cebesoy'da, haydutlardan ve asker kaçaklarından oluştuğunu ve Enver Paşa tarafından silahlandırıldığını söylemektedir (Cebesoy, 1955: 411).

Ankara ilk defa Trabzon'a istediği bir Vali ve Tümen Komutanının atamasını yaptırmış ve bölgede BMM'nin otoritesini sağlamayı başarmıştır. Artık Trabzon'daki Enverci kesimi dize getirme faaliyetlerine başlanabilirdi. İlk olarak, çıbanbaşı olarak görülen Yahya Kâhya'dan işe başlanmış, daha sonra Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içerisindeki Envercilerle devam edilmiştir.

A. Yahya Kâhya Kovuşturması

Sami Samit Bey'in göreve başladıktan sonra yaptığı ilk icraat, Yahya Kâhya'yı tutuklamak için kovuşturma başlatmak olmuştur. Kovuşturma başlatılmıştı ama Sami Sabit Bey'in Yahya Kâhya'nın takibinde güvенеceği adamlarının sayısı sınırlıydı. Bu yüzden Yahya Kâhya takibinde az sayıda fakat güvendiği adamlarını kullanıyordu (Karabekir, 2001/II: 61).

Sami Sabit Bey, uzun süredir gizlenen Yahya Kâhya'yı bir türlü ele geçiremiyordu. Yahya Kâhya'yı ele geçiremeyince onun çetesini dağıtmaya karar vermiştir. İlk olarak Trabzon müdde-i umumiliğinden (savcılığında) Yahya Kâhya'nın hâpisten çıkarttığı, yaklaşık olarak üç yüz kişiyi bulan mahkûmların bir listesini almıştır. Böyle kabarık bir listeyi tutuklamanın zorluğunu bildiği için Müftü Mahir ve Belediye Başkanı Gazzazâde Hüseyin Bey'in de içinde olduğu bir heyet toplamış ve mahkûmların en azılılarından 8 tanesini tespit etmiştir²⁴. Daha sonra güvendiği subaylarını Kâhya'nın kardeşi ve bu sekiz kişinin üzerine göndererek yakalatmıştır (Karaman, 1949, 37-38).

Kâhya'nın kardeşi Zekeriya ile birlikte bu sekiz tutukluyu Sarıkamış'a göndererek Karabekir Paşa'ya teslim etmiştir. Tutukluların Sarıkamış'a gönderilmesi Karabekir'in isteğiyle olmuştur. Karabekir, burada sıkıyönetim durumu söz konusu olduğu için tutukluları askeri mahkemede yargılamak istiyordu. Fakat bu durum Mustafa Kemal Paşa tarafından uygun görülmemiş, daha doğrusu Karabekir Paşa'nın başına buyruk uygulamalarına izin vermemiş, tutukluların Sivas'a gönderilmesi ve olayın mülki idareye devri uygun görülmüştür (Karabekir, 2001/II: 67). Bunun üzerine Sarıkamış'ta bir aydan beri hapsedilen tutuklular, sivil mahkemede yargılanmak üzere Sivas'a gönderilmiştir²⁵. Kâhya çetesinin elebaşlarının tutuklanmasından sonra, başsız kalan diğer çete mensupları da teker teker yakalanarak, hapse atılmış ve asker kaçakları da cepheye gönderilmiştir.

Yahya Kâhya çetesi çökertildikten sonra daha rahat hareket eden Sami Sabit Bey, Aralık ayı boyunca Yahya Kâhya'nın saklandığı yerler konusunda kendisine gelen ihbarları değerlendirmiş ve baskınlar gerçekleştirmiştir²⁶. Özellikle Yomra Nahiyesi'nde ve Çömlekçi Mahallesi'nde yapılan baskınlar oldukça şiddetli ol-

²⁴ Karabekir "Yahya Kahya'nın Santa Rum eşkiyası ile iş birliği yaptığı için hapsedilen katibi İmam Rahmi'yi de hâpisten tahliye ettiği anlatılıyordu." diyerek İmam Rahmi'nin Efkalidi Çetesi ile ilişkide olduğunu kanıtlamak için onun 16 ve 20 Ekim 1921 tarihine ait iki adet mektubunu anılarında yayınlamıştır (Karabekir, 2001/II: 41-43).

²⁵ Tutukluların askeri hâpishaneye konularak işkence edildiği, kolları bağlanarak üzerlerindeki elbiseler soyulduğu ve yarı çıplak bir şekilde yolculuk yapmaya zorlandığı ve her mola yerinde altlarını pisletinceye kadar dövüldüğü iddiaları Ali Şükrü Bey tarafından Meclis gündemine taşınmıştır (TBMM, GCZ, 20: 274).

²⁶ Yahya Kahya'nın saklandığı yerleri ihbar eden mektuplar için bkz: TİTE, 64-79-79/21.12.1337, KSN:1256; TİTE, 67-21-21/21.12.1337, KSN:1258.

muştur. Baskınlarda 160 kişilik hücum taburu kullanılmış ve sert yöntemlere başvurulmuştur²⁷.

Sami Sabit Bey'in bu sert tutumu ve amansız bir şekilde Yahya Kâhya'nın peşine düşmesi, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Trabzon'un İttihatçı eşrafını oldukça rahatsız etmiştir. Cemiyet Başkanı Hacı Ahmet Efendi, Çömlekçi Mahallesi'ne yapılan baskından sonra, kovuşturmayı durdurmak amacıyla BMM'ne ve Kâzım Karabekir Paşa'ya başvurmuştur. Hacı Ahmet Efendi, 23 Kasım 1921'de BMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben çektiği telgrafta, Millî Mücadele'ye ilk günkü gibi aynı zihniyette bağlı olduklarını ve vatan için her şeylerini feda etmeye hazır bulduklarını söyledikten sonra, Trabzon'daki askeri idare'nin Hürriyet ve İtilafçılar ile ilişkiye girmesini ve Kâhya'ya yapılan haksız muameleyi şikayet ediyordu (Karabekir, 2001/II: 50-51; Karaman, 1962/I: 339-340).

Sami Sabit Bey'in Yahya Kâhya hakkında kovuşturma başlattığı günlerde Trabzon mebusları Hafız Mehmet ve Ali Şükrü Bey ile Lazistan mebusu Ziya Hürşit, Trabzon'a gelmişlerdir (İstikbâl, 17 Teşrinisani 1921: 458). Ali Şükrü Bey Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hacı Ahmet Efendi'nin mülki idare'nin istemesi halinde Yahya Kâhya'nın teslim olacağını bildirmesi olayına tanık olmuş ve durumu intikal ettirdiği Trabzon Valisi Hâzım Bey'den Kâhya'yı askeriyenin örfi işlemlerinden kurtarıp adliyeye teslim etme konusunda güvence vermesi durumunda kendi elleriyle teslim edeceğini söylemiş, fakat Hâzım Bey'den güvence alamayınca bundan vazgeçmiştir (TBMM, GCZ, 20: 275).

Trabzon mebuslarından sonra Meclis'teki İttihatçı Grup da Yahya Kâhya kovuşturmasını durdurmak için faaliyete geçmiştir. Sakarya Savaşı ile birlikte kendisini iyice açığa vuran İttihatçı Grup, bu kritik günlerde Enver Paşa'nın yurda girip sorun çıkarmasını engellemek amacıyla olduklarını söyleyip, Mustafa Kemal Paşa ile bir toplantı yapmışlardır. Toplantıda varılan mutabakat sonucunda, aralarından seçecekleri bir temsilciyi Batum'a gönderecekler ve Enver Paşa'yı Anadolu'ya gelmemesi için ikna edeceklerdi (Zürcher, 1987: 232). Bunun için Mustafa Kemal Paşa'dan bir de mektup alarak Hilmi Bey'i Trabzon'a göndermişlerdir. Ardahan Mebusu Filibeli Hilmi Bey, 15 Kasım 1921'de Trabzon'a gelmiştir (İstikbâl, 16 Teşrinisani 1921: 457). Trabzon'a geldiği ilk gün etrafta ileri geri sarf ettiği sözler ile amacının, Enverci örgütü kuran ve o örgütün fedaisi olan Yahya Kâhya hakkında başlatılan kovuşturmayı durdurmak olduğunu ortaya koymuştur (Teppeyan, 1982: 94; Karabekir, 2001/II: 33-36; Günaydın, 4 Aralık, 1977). Hilmi Bey Trabzon'a geldiği günün akşamı Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hacı Ahmet Bey'i de yanına alarak Vali Hâzım Bey'i ziyaret etmiştir. Ziyarete Yahya Kâhya hakkında soruşturma başlatan Kâzım Karabekir Paşa hakkında ileri geri konuşup onu isterlerse kolundan tutup ordunun başından atabileceklerini

²⁷ Baskınlar Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey aracılığıyla Meclis gündemine taşınmış ve Dahiliye Vekilinden açıklama istenmiştir (TBMM, GCZ, 20: 269-275).

söylemiştir²⁸. Daha sonra Tümen Komutanı Albay Sami Sabit Bey'i ziyaret eden Hilmi Bey, ona da Hâzım Bey'in yanında sarf ettiği sözleri tekrar etmiştir. Hatta burada biraz daha ileri giderek Mustafa Kemal Paşa hakkında da ileri geri konuşmaya başlamıştır (Karaman, 1949: 38-39; Tepeyran, 1982: 95). Tüm bu faaliyetleri üzerine Hilmi Bey, 21 Kasım 1921'de Batum vapuruna binmek üzereyken polis tarafından tutuklanmış ve vapurun iskeleden ayrılması üzerine serbest bırakılmıştır (Goloğlu, 1971: 279).

B. Yahya Kâhya'nın Teslim Olması ve Sivas Bidayet Mahkemesinde Yargılanması

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti soruşturmasının başladığı günlerde Trabzon'da bulunan Ali Şükrü Bey, Tahkik Heyeti Başkanı Ali Said Paşa ile Sami Sabit Bey'in başka bir yere atanması ve Yahya Kâhya'nın teslim edilmesi konusunda anlaşmışlardır. Bunun üzerine Ali Şükrü Bey'in ikna etmesi sonucu Yahya Kâhya 12 Ocak 1922'de teslim oldu ve yargılanmak üzere doğrudan Samsun'a gönderildi. Fakat, 13 Ocak 1921'de alınan hükümet kararı ile Trabzon'un savaş alanı olmaktan çıkarılmış bulunması sebebiyle, davanın sıkıyönetim işi olarak ele alınmayıp sivil makamlara bırakılmasına, Yahya Kâhya ve arkadaşlarının Sivas'ta hapsedilmesine ve evrakının oraya gönderilmesine karar verilmiştir (Goloğlu, 1971: 279).

21 Ocak 1922'de Sivas'a gönderilen Yahya Kâhya ve arkadaşları, yaklaşık dört ay süren yargılama sonucunda, delil yetersizliği nedeniyle beraat etmişlerdir²⁹. 4 Mayıs 1922'de Trabzon'a dönen Yahya Kâhya ve arkadaşları, büyük bir halk kitleşi tarafından törenle karşılanmıştır. Karşılama törenini *İstikbal* ilk sayfadan vermiştir:

"Garazkarâne müfteriyat yüzünden bera-yı muhakeme Sivas'a sevk olunan ve haklarındaki isnadâtın hiç birisi tahakkuk etmeyerek beraat eden iskele kethüdası Yahya Reiszâde Yahya ve biraderi meclis belediye azasından Zekeriya Efendilerle rüfekası bugün ael sabah İtalyan bandıralı Kosova vapuruyla şehrimize gelmişler ve masumiyetleri taayyün eden memleketin bu fedâkar evladı iskelede binlerce halk tarafından cidden müstesna bir hararetle istikbal edilmişlerdir. Kendilerine beyan-ı hoşâmedi eyler ve geçmiş olsun deriz." (İstikbâl, 5 Mayıs 1922: 603).

Bu arada mahkemenin taraf tuttuğu iddiaları ortaya atılmıştır. Kâhya'yı yargılayan hâkimin Ali Şükrü Bey'in köylüsü olması bu tür iddiaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ebubekir Hâzım Bey, Yahya Kâhya'nın beraat etmediğini, beraat ettirildiğini kendisine gelen bir mektuba dayanarak iddia etmektedir:

"Kars'ta iken Sivas'ta bulunan Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesi Reisi akrabam Hasan Fehmi Bey'den aldığım bir mektupta bu duruşma ile ilgili olarak şunlar yazılıydı: 'Mahut

²⁸ Hazım Bey anılarında, Hilmi Bey'in bu sözleri yalnızca kendi yanında değil Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde de söylediğini ve Trabzon eşrafından duymayan kalmadığını rivayet etmektedir (Tepeyran, 1982: 95).

²⁹ Karaman, 1949: 65; Cemal Kutay, Yahya Kâhya'nın mahkemeye sevkini, Mustafa Suphi cinayetinden dolayı Moskova'nın istediğini iddia etmektedir: "Yahya Kâhya'nın muhakemeye sevkinin asıl sebebinin, kanun nazarında suçsuzluğunu ispat ederek, Moskova'nın ileri sürdüğü ithamları bertaraf etmek ve cürüm iddiasının adem-i mevcudiyetini isbat olduğudur." (Kutay, 1968: 233).

Kâhya meselesi henüz ikmal edilmemiştir. Bunun lehinde nüfuzlu bir sınıfın çalışmakta ve daima takip etmekte bulunduğunu işitiyorum. Ne yazık ki mevkiim müdahaleye müsait değildir. Gönül istiyor ki bu iş bitince tenzilen İstinaf Müddeiumumisi olayım'. Bu mektuptan bir süre sonra Kayıkçılar Kâhyası Yahya beraat ettirilmiştir. Esef ve hayret edilecek bir beraat kararı." (Tepeyran, 1982: 104).

Bu arada Ankara tarafından Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hakkında da soruşturma başlatılmıştır. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi, Ali Sait Paşa'nın soruşturması devam ederken kendilerine yöneltilen suçlamalardan, özellikle de seçimlerde usulsüzlük yapıldığı yolundaki suçlamalardan sonra, 25 Ocak 1922'de bir genelge yayınlarak toptan istifa ettiğini ve Heyet-i Merkeziye üyeleri için yeni bir seçim yapılacağını bildirmiştir (İstikbâl, 27 Kanunisanı 1922: 519).

Olay basına yansımına rağmen, istifanın sebep ve şekli bakımından herhangi bir açıklama yapılmadığı görülmektedir. Tarakçıoğlu, yapılan soruşturma ile Heyet-i Merkeziye üyelerinin itibarının sarsıldığı gerekçesiyle ve soruşturmanın selameti açısından istifa ettiğini söylese de (Tabakçıoğlu, 1986: 64-65) gerçekte böyle olmadığı, istifanın Ali Sait Paşa ile Ali Şükrü Bey'in anlaşması sonucu gerçekleştiği görülmektedir. Ali Sait Paşa'nın soruşturmaya başladığı günlerde, durumdan haberdar edilen Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey de Trabzon'a gelerek Ali Sait Paşa ile görüşmüş ve Sami Sabit Bey'in başka bir yere atanması konusunda anlaşmışlardır. Ali Sait Paşa, Sami Sabit Bey'in başka yere atanması karşılığında Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'nin istifasını istemiş, Ali Şükrü Bey'in aracılığıyla Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi istifa konusunda ikna edilmiştir (TBMM, GCZ, 8.6.1338/20: 276). Sami Sabit Bey Trabzon'dan alınıp tekrar eski görev yeri olan Kars'a atanırken yerine Muğlalı Mustafa Bey atanmıştır. Fakat Sami Sabit Bey Trabzon'dan ayrılmamış, hatta Vali Hâzım Bey görev icabı 11 Şubat 1922'de Trabzon'dan ayrılarak yerine Sabit Bey'i Vali Vekili olarak bırakmıştır (TBMM, GCZ, 8.6.1338/20: 283; Karaman, 1949: 63; Goloğlu, 1971: 279-280). Sami Sabit Bey Trabzon'dan ayrılmayınca, Heyet-i Merkeziye'de merkezden cevap gelmediği gerekçesiyle, görevine devam etmiştir (İstikbâl, 26 Nisan 1922: 595). Görevinin başında kalmaya devam eden Heyet-i Merkeziye, *İstikbâl* aracılığıyla haklılığını savunan yayınlara devam etmekteydi. *İstikbâl*'de Müteşebbis Heyet ile ilgili polemige kaçan daha birçok yazı yayınlanmıştır³⁰.

Trabzon'da Yahya Kâhya kovuşturmasını ve Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti soruşturmasını engelleyemeyen Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey'den Sami Sabit Bey'in Trabzon'dan mutlaka alınmasını istemiş (TBMM, CZ, 20: 267), bu isteği reddedilince de 7 Mayıs 1922'de Pontus Meselesi ve

³⁰ *İstikbâl*'de bu konuda çıkan yazılardan bazıları şunlardır: "Yine Heyet-i Müteşebbis Meselesi", 26 Nisan 1922, 595; "İntihab Meselesi", 27 Nisan 1922, 596; "Cürm-ü Meşhud halinde", 1 Mayıs 1922, 599; "Artık Kabak Tadı Verdi", 7 Mayıs 1922, 604; "Münakaşanın Neticesi" 10 Mayıs 1922, 607; "Mahkemelerde", 24 Mayıs 1922, 619; "Bir Mahkûmiyet", 6 Haziran 1922, 627.

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Tahkikatı'nda Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey'in hatalı olduğu ve haksızlıklar yaptığı iddiasıyla istizah takriri (gensoru önergesi) vermiştir³¹. Fakat gensoru çoğunluğun oyuyla reddedilmiştir.

Trabzon Meselesi hakkındaki Meclis görüşmeleri bitmişti ama Trabzon Meselesi henüz kapanmamıştı. Vali Hâzım Bey Trabzon'a dönmesine rağmen Sami Sabit Bey Tümen Komutanı olarak Trabzon'da kalmaya devam ediyordu. Ortamı daha fazla germek istemeyen hükümet, Trabzon'daki Tümen'i kaldırıp, Sabit Bey'i de Kars'taki eski görevine yani Kars Süvari Komutanlığı'na tekrar atamıştır. Kâzım Karabekir Paşa, Ankara'ya başvurup Trabzon'da kaldırılan tümenin yerine kurulan Kıyılar Komutanlığı görevinin Sami Sabit Bey'e verilip biraz daha Trabzon'da bırakılmasını istemiş ise de bu istek kabul edilmemiş ve Kars'taki görevine dönmesi tebliğ edilmiştir. Her şeye rağmen Sabit Bey Trabzon'da kalmaya devam etmiştir.

C. Yahya Kâhya Suikasti ve Mustafa Fehmi Bey Tahkik Heyeti

Sivas Bidayet Mahkemesindeki yargılamadan hiçbir ders almayan Yahya Kâhya, yine eski hayatına devam etmekteydi. Zamanın istihbarat memuru Feridun Bey ve Tümen Komutanı Sami Sabit Bey'in anlattıklarına göre, eskisine göre daha şımarık ve daha kabına sığmaz bir halde etraftakilere “*Sanki bütün bu işlerde ben tek başıma idim. Daha üstüme varırlarsa her şeyi olduğu gibi ortaya dökerim.*” tarzında tehditleri savurmakta, çok çabuk sinirlenmekte ve yanındakilere küfürler etmekteydi (Kandemir, 1966: 184-186; Karaman, 1949: 144). Fakat Ankara'nın bu tarihlerde Trabzon'a müdahale etmek gibi bir lüksü yoktu. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz öncesi böyle bir müdahalenin ülkeyi iç bölünmeye götüreceğinden endişe ettiği için Trabzon'daki Yahya Kâhya gibi son İttihatçı kırıntılarını ortadan kaldırma işini ertelemişti. Bu tarihlerde herkes sakin bir şekilde Büyük Taarruz'un sonuçlarını bekliyordu.

Bu sırada Trabzon'daki siyasi havayı gerginleştiren yeni bir olay meydana geldi. Yahya Kâhya, 3 Temmuz günü akşamı Soğuksu'ya giderken bir suikasta kurban gitmiştir. *İstikbal*'in naklettiğine göre olay şöyle gerçekleşmiştir:

“Yahya Kâhya beraberinde misafiri Sivas Sanayi Mektebi Mızıka Muallimi İstanbullu İzzet Bey, Şoförü ve uşağı olduğu halde, akşam üzeri, otomobiliyle Soğuksu'ya giderken Hacı Kaşif Efendi semtinde, yolun sık ormanlarla çevrili olduğu bir yerde, pusu kuran üç kişi tarafından suikasta uğramıştı³². Otomobilin önüne çıkan bir kişi şoföre ateş ederken, yolun kenarına saklanan iki kişi de arkadakilere ateş ediyorlardı. Şoförün vurulmasıyla birlikte kendisini otomobilin dışına atan Yahya Kâhya bir tanesi başından olmak üzere toplam dokuz kurşun yarası almış ve hayatını orada kaybetmişti. Şoför ve İzzet Bey de birçok yerlerinden aldıkları kurşun yaralarıyla, hemen orada ölmüşlerdi. Şoförün yanında oturan Yahya Kâhya'nın hizmetkârı Mustafa, kendisini otomobilden dışarı atmış ve arka-

31 İsmail Habip Sevük, anılarında bu takrir için, Ali Fethi Bey ile Ali Şükrü Bey düellosu diye bahsetmektedir (Sevük, 1939: 64-67).

32 Vali Hâzım Bey, suikast için o yerin ve saatin seçilmesinin nedeni olarak kaçmaya en elverişli yer ve saat olmasından kaynaklandığını ileri sürmüştür (Tepeyran, 1982: 124).

sındaki kurşun yağmuruna rağmen kaçmayı başarmıştı. Katiller, havanın gündüz ve şehir kenarındaki yolun işlek olmasına rağmen korku ve telaş göstermemişler, son kurşunlarını da cesetlerin üzerine boşaltmışlar ve Hacı Kaşif Senti'ne doğru kaçmışlardı. Onları gören birçok kimse tiplerini ve kıyafetlerini tarif etmişlerdi." (İstikbâl, 5 Temmuz 1922: 652; Vakit, 14 Temmuz 1922; Açıksöz, 22 Temmuz 1922: 538).

Cinayet haberi kısa sürede Trabzon'un her tarafına yayılmış, herkes derin bir nefret ve üzüntü içinde, Yahya Kâhya'nın evinin bulunduğu Çömlekçi Mahallesi'nde toplanmıştı. Her üç cenaze de Yahya Kâhya'nın evinden kaldırılmış ve İskender Paşa Camii'nde cenaze namazları kılındıktan sonra Boztepe'de defnedilmişti. Cenaze alayı, Tümenin önünden geçerken Sami Sabit Bey aleyhinde sloganlar atmış "Katili isteriz, hükümetten katili isteriz" diye bağırılmaya başlamışlardı. Çünkü katillerin asker üniformalı oldukları, civardaki kışlaya girdikleri rivayet edilmiş ve bütün şüpheler Trabzon'daki görevi sona ermiş olmasına rağmen henüz Trabzon'dan ayrılmamış olan Sami Sabit Bey üzerinde toplanmıştı³³.

Cenaze namazı kılındıktan sonra memleketin ileri gelenleri belediye dairesinde toplanmışlar ve katillerin ortaya çıkarılması için valiye başvurmaya karar vermişlerdi. Aralarından seçtikleri bir heyet, vali ile görüşüp katillerin derhal bulunmasını memleketin selameti için istemişlerdi. Vali de el birliğiyle çalışarak katillerin ortaya çıkarılacağını, soruşturma ve kovuşturmanın devam etmekte olduğunu söylemişti³⁴.

Cinayetten hemen sonra polis, soruşturmaya başlamış ve birçok kişiyi sorguya çekmişti (İstikbâl, 6 Temmuz 1922: 653). Polis olaydan sonra kurtulan fakat halen ortalıkta görünmeyen Yahya Kâhya'nın uşağı Mustafa'yı aramaya koyulmuştu. Olayın soruşturmasını yürüten Trabzon Müdde-i Umumisine göre Mustafa da şüpheliler arasında idi. Çünkü, arabadakilerin her biri kurşunlarla delik deşik olurken her nasıl olduysa Mustafa bir kurşun yarası bile almamış, kurtulduktan sonra yolunun üzerindeki kahvehaneye hiç uğramamış, cinayet mekanının yakınında yer alan kışlaya haber vermemiş ve akşamda evine gitmemişti (İstikbâl, 20 Temmuz 1922: 665). Mustafa'nın akrabalarını sıkıştıran polis yerini tespit emiş ve cinayetten iki gün sonra tutuklamıştı (Tepeyran, 1982: 125). Bütün şüpheler Mustafa üzerinde toplanmasına rağmen Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ileri gelenleri ve Yahya'nın yakınları Mustafa'dan asla şüphelenmiyorlar ve onu suçlu kabul etmiyorlardı. Olaydan iki hafta sonra *İstikbâl*'de yayınlanan bir mülakatta, muhabirin Yahya Kâhya'nın kardeşi Zekeriya'ya Mustafa'dan şüphelenip şüphelenmediğini sorduğu, onun da "katiyyen hayır" cevabını verdiği yazılıyordu (İstikbal, 20 Temmuz 1922: 665).

³³ Sami Sabit Bey için Trabzon tehlikeli olmaya başlamıştı. Yaveri Cevad vasıtasıyla süreklili tehditler almış, hatta bir gece evinde uğradığı baskından, aldığı tedbirler sayesinde zorlukla kurtulabilmişti. Olayın aydınlatılmasını beklemiş, fakat hayatı tehlikede olduğu için daha fazla beklemeyen Trabzon'dan 23 Temmuz 1922 akşamı ayrılmıştır (Karaman, 1949, 144-146).

³⁴ Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı *İstikbal*: "Gazetemiz, hükümetimizden bu mühim cinayet faillerinin derdestinde azami sürat ve faaliyeti izhar edeceğini görmek ister." ifadesiyle resmi çevrelere adeta güvensizlik duyduğunu belirtmişti (İstikbal, 5 Temmuz 1922: 652).

Yahya Kâhya'nın ölümü halk arasında oldukça derin bir üzüntü bırakmış ve Yahya Kâhya'nın askerler tarafından öldürüldüğü kanısı yerleşmişti. Halkın bu konudaki kanaatini günümüze kadar gelen bir Yahya ağıtı çok güzel ortaya koymuştur³⁵.

Olayın üzerinden iki hafta geçmesine rağmen adliye ve polis müdürlüğünün yaptığı soruşturmalardan hâlâ bir sonuç elde edilememiştir³⁶. Trabzon mebusları, cinayetin Tümen Komutanının emriyle erler tarafından işlendiğini ve bu siyasi cinayetin soruşturmasını Meclis'in yapmasını istediler³⁷. Bunun üzerine Meclis olayı soruşturmak için 18 Temmuz 1922'de Trabzon'a yeni bir Tahkik Heyeti göndermeye karar verdi (BCA, 030.18.01/05.20.7; TBMM, GCZ, III: 546). Bursa Mebusu Mustafa Fehmi Bey (Gerçeker) başkanlığındaki Tahkik Heyeti'nde Elaziz Mebusu Naci Bey, Adana Mebusu Muhtar Bey (Damar Arıkoğlu) ile Adliye Vekâleti'ni temsilen Sicil Müdürü Hami Bey ve Dahiliye Vekâletinden Birinci Sınıf Mülkiye Müfettişi Kemal Bey görevlendirildiler (İstikbâl, 23 07 1922: 667). İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey, Tahkik Heyeti'ne 28 Temmuz 1922'de görev talimatnamesini gönderdi. Toplam on maddeden ibaret olan görev talimatnamesinde kısaca Tahkik Heyeti'nden şunlar isteniyordu:

“Yahya Kâhya olayı ve bu konudaki şikayetlerin araştırılması. Mülki, askeri ve adli bütün memurların görevlerini yerinde ve tarafsızca yapıp yapmadığının araştırılması, suiistimal eden varsa yapanlar hakkında soruşturma açılması. Hakkında şikayet olan memurların, soruşturmanın selameti açısından görevden el çektirilmesi. Memlekette var olduğu hissedilen anlaşmazlıkların nedenlerinin ortaya çıkarılması ve bu konuda alınması gereken tedbirlerin tespiti”³⁸.

Tahkik Heyeti Trabzon'a gelmeden Tümen Komutanı Sami Sabit Bey Trabzon'u terk etmiştir. Trabzon Jandarma Alay Komutanı da olayın faillerini zamanında takip etmediği gerekçesiyle Tahkik Heyeti tarafından görevinden azledilmiştir (Tepeyran, 1982: 129). Bunlar daha soruşturma başlamadan yapılan işlemlerdi. Bu iki olay da gösteriyor ki hükümet geri adım atmıştır. Hatta hükümet soruşturma sonuçlanmadan Vali Hâzım Bey'i de Trabzon'dan altı ay izin vererek

³⁵ Bu ağıt mahalli sanatçı Göreleli Piçoğlu Osman tarafından 1942 yılında taş plağa okunmuştur. 1901 yılında doğan Piçoğlu Osman, Hasan Ali Yücel'in de köyü olan Görele'nin Dayılı köyündendir. Bu ağıtın temininde ve taş plaktan anlaşılır bir halde yazıya dökülmesinde yardımcılarından dolayı araştırmacı-yazar İsmail Hacifettahoğlu'na sonsuz teşekkürlerimizi sunarız: “Trabzon'dan çıktım uzun yazılar / Asker vurdu beni yarım sızılar, Aah!, aah! / Evde ağlaşıyor kuzular / Okuyun fatiha Kâhya ruhuna. Arkadaşlar der ki ne oldu size / Şimdik anladım ben, vurgun var bize, Aah! aah! / Makine içerisinde kan çıktı dize / Okuyun fatiha Kâhya Ruhuna. Çömlekçiden çıktım başım selamet / Kostaki'ye girdim koptu kıyamet, Aah! Aah! / Çocuklarım olsun Hakk'a emanet / Okuyun fatiha Kâhya ruhuna”.

³⁶ Yeniğün, Trabzon'dan gelen İkbâl muhabirine dayanarak verdiği haberde: “Katillerin hala yakalanamadığını, halkın hükümetten katillerin yakalanmasını beklediğini ve katillerin bulunmasının memleketin selameti için çok önemli olduğunu.” yazıyordu (Yeniğün, 20 Temmuz 1922: 554).

³⁷ Damar Arıkoğlu'nun hatıratında şu ifadeler yer almaktadır: “Trabzon ve civarındaki memurların büyük bir kısmı katillerin fırka kumandanının (Sami Sabit Bey) emri ile bu işi yapan erler olduğunu iddia ile bu siyasi cinayetin araştırılmasını Meclis'ten seçilecek mebuslardan müteşekkül bir heyetin bizzat yapmasını talep ediyorlardı... Bu gibi kirlî işler Meclis'in tiksindiği şeylerdi.” (Arıkoğlu, 1961: 298-299).

³⁸ Görev Talimatnamesi, Goloğlu tarafından Heyet Başkanı Mustafa Fehmi Bey'in oğlu Tefvik Gerçeker'den alınmış ve yayınlanmıştır (Goloğlu, 1971: 410-412).

uzaklaştırmış ve izin süresi bitmeden yerine Zonguldak Mutasarrıfı İhsan Bey'i atamıştır (Tepeyran, 1982: 133).

Tahkik Heyeti, 4 Ağustos 1922 tarihinde Trabzon'a gelmiş ve hemen soruşturmaya başlamıştır³⁹. Heyet ilk olarak polis ve adliyeden soruşturma evrakı suretlerini getirtmiş ve olay yerini gezerek olayı görenlerin şahitliklerine başvurmuştur. Yahya'nın ailesinin şikâyetlerini dinlemiş ve ifadeleri tespit edilmiştir. Ayrıca Tahkik Heyeti, yerel basın aracılığıyla halk arasında cinayet hakkında bilgisi olan varsa kendilerine başvurmalarını, cinayeti işleyenleri meydana çıkarmak için tam yetkiyle geldiklerini, halkın her hususta kendilerine yardımcı olmasını duyurmuştur (İstikbâl, 15 Ağustos 1922: 684; Yenigün, 30 Ağustos 1922: 578-955).

Tahkik Heyeti'nden sonra Ali Şükrü Bey ve Kâzım Karabekir Paşa'da Trabzon'a gelmiştir (Odabaşıoğlu, 1990: 353-354). Ali Şükrü Bey'in Tahkik Heyeti'ne müdahale edeceğini düşünen Hürriyet ve İtilafçı kesim basın yoluyla kendisine karşı saldırıya geçmiştir. Daha sonra Rusya'ya giderek, Bolşeviklere iltica edecek olan Es'ad Ömer Eyyûbi, sahibi olduğu mizah gazetesinde, Ali Şükrü Bey'e ve Müdafaa-i Hukukçulara "*Geliyor*" ve "*Muhterem Mebusumuz Geliyor*" başlıklı başyazılarda ağza alınmayacak hakaretlerde bulunmuştur (Kahkaha, 30 Ağustos 1922. akt. Goloğlu, 1971: 301).

Kâzım Karabekir Paşa Trabzon'a geldiği günün ertesinde Tahkik Heyeti'ne Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'nin yolsuzluklarını ve İttihatçılık faaliyetlerini özetleyen bir dilekçe vermiştir. Bu dilekçede Cemiyet Başkanı Hacı Ahmet Efendi ve Yahya Kâhya'nın daha önce söz konusu edilen yolsuzluklarından başka, yeni olarak, ordu mallarını yağmaladıkları, Mustafa Suphi ve ekibinin üzerinden çıkan altın ve parayı zimmeterlerine geçirdikleri ve Rus işgali zamanında göçmenlerin mülklerine el koydukları iddiaları vardı (Karabekir, 2001/II: 222-228).

Tahkik Heyeti Trabzon'daki çalışmaları sonucunda olayı aydınlatacak, failleri ortaya çıkaracak hiçbir sonuca ulaşmamıştı. Bunun üzerine heyet görevini iyi yapamadığı gerekçesiyle bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama 15 Eylül 1922 tarihli İstikbâl'de yayınlanmıştır (İstikbâl, 15 Eylül 1922: 711). 12 Eylül 1922'de çalışmalarını tamamlayan heyet, fazla ayrıntılı olmayan, yalnızca cinayet hakkında söylentilerden ibaret olan bir rapor hazırlamış ve 17 Eylül 1922 tarihinde Trabzon'dan ayrılmıştır (TBMM, GCZ, 23: 165). Oldukça tarafsız bir şekilde hazırlandığı kanaatini uyandıran Tahkik Heyeti'nin raporunda, Ali Said Paşa'nın daha önce hazırladığı rapor gibi, Trabzon'daki siyasi hizipleşmeden söze başlanarak geçmişin bir değerlendirmesi yapılmış, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ve Hacı Ahmet Efendi'nin hizmetlerinden bahsedilmiş, buna karşılık Sami Sabit Bey'in sert

³⁹ Mustafa Fehmi Bey, anılarında 9 Ağustos'ta Trabzon'a geldiklerinden bahsetmektedir (Gerçekler, 1982: 101). *İstikbal*'de Mustafa Fehmi Bey'idoğrulmaktadır (İstikbal, 10 Ağustos 1922, 680). Fakat Tahkik Heyeti'nin hazırladığı raporda 4 Ağustos 1922 tarihi verilmiştir. Her şeye rağmen resmi evraktaki tarihi geçerli olarak kabul etmek daha uygun olur kanaatindeyiz.

tutumu yerilmişti. Raporun olayla ilgili ortaya koyabildiği husus, Trabzon'da Yahya Kâhya cinayetiyle ilgili değişik görüşlerin olduğudur⁴⁰.

Tahkik Heyeti'nce hazırlanan raporda katillerin üç kişi olduğu belirtildikten sonra cinayetin failleri konusunda kamuoyundaki farklı görüşler şöyle ifade edilmiştir: Askerlerin iddiasına göre, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin eski Heyet-i Merkeziye üyelerinin bu cinayeti işlettirdiği ve olayı askerlerin üzerine yani Sami Sabit Bey'in üzerine yıkmak istendiği idi. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin eski Heyet-i Merkeziye üyeleri ise, olayı askeriyenin yaptırdığı ve cinayeti korkutmak yoluyla kapatmak istedikleri, olayı gören tanıkların ise askerlerden korktukları için konuşamadıklarını iddia etmekteydiler. Ayrıca bunun Bolşevik veya Ermeni intikamıyla ilgili olduğunu düşünenler de olmuştu. Bunun yanında daha birçok spekülasyon daha vardı⁴¹.

Tahkik Heyeti'nin hazırladığı rapor 22 Ekim 1922'de Müdafaa-i Milliye, Dahiliye ve Adliye Vekâletleri'ne sunuldu (BCA, 030.18.01/05.32.17). Tahkikat çok uzun sürdüğü ve o günlerde Büyük Taarruz'un heyecanı yaşandığı için Tahkik Heyeti'nin raporu Meclis'te görüşülmemiştir (Arıkoğlu, 1961: 298-299).

D. Suikastın Faili 55 Yıl Sonra Ortaya Çıktı

Tahkik Heyeti'nin hazırladığı raporda da belirtildiği gibi, Tümen Komutanı Sami Sabit Bey ve Vali Hâzım Bey, cinayetin arkasında Müdafaa-i Hukukçuların olduğunu söylerken,⁴² Trabzonlularda cinayeti askerlerden, daha doğrusu Sami Sabit Bey'den ve Kâzım Karabekir Paşa'dan biliyorlardı (Karabekir, 2001/II: 250-251). Bölge mebusları da bu iddianın arkasındaydı. Zaten Trabzon mebusları Kâzım Karabekir Paşa aleyhinde uzun süredir konuşuyorlar ve diktatörlük yaptığı iddialarını ortaya atıyorlardı. Kâhya suikasti de ortaya çıkınca Trabzon mebusları büsbütün Kâzım Karabekir Paşa'nın üstüne gitmişler ve onu cinayetele ilişkilendirmişlerdir (Arıkoğlu, 1961: 288).

Yahya Kâhya cinayeti uzun süre esrarını korudu. Bütün şüpheler Topal Osman Ağa üzerinde toplanmıştı; ancak herhangi bir delil de bulunamamıştır. Olaydan elli beş yıl sonra yayınlanan anılarda cinayeti işleyen Topal Osman Ağa

⁴⁰ Raporun tam metni için bkz: Karabekir, 2001-II, 252-274; Rapordaki Hacı Ahmet Efendi'nin faaliyetlerini öven kısım Kâzım Karabekir Paşa'nın tepki göstermesine neden olmuştur. 4 Kasım 1922'de Müdafaa-i Milliye Vekaletine gönderdiği telgrafta, Tahkik Heyeti'nin raporunda Hacı Ahmet Efendi'nin hizmetlerinin övüldüğünü, fakat onun İstanbul'la haberleşmenin kesilmesi'ne muhalefet ettiği, İngilizlere silahların teslim edilmesine taraftar olduğu, Kuva-yı Milliye'ye muhalefet ettiği ve Envercilik faaliyetlerinde bulunduğu gibi hususların raporda göz ardı edildiğini ve bu hususların yeniden araştırılmasını talep etmiştir (Karabekir, 2001/II: 279-280).

⁴¹ Hazım Bey, cinayetin ilk duyulduğu zaman birçok kimsenin Mustafa Suphi ve arkadaşlarını denizde boğarak öldüren Yahya Kahya'dan Rusların intikam almak için para ile yaptırdığı kanaatinde olduğunu söylemektedir (Tepeyran, 1982: 125). Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey'in Hazım Bey'e anlattığına göre, Mustafa Suphi'nin babası Ali Rıza Bey ile Topal Osman yakın arkadaşmış. Topal Osman o yüzden Yahya Kahya'ya uzun süredir dış biliyormuş (Tepeyran, 1982: 126). Feridun Kandemir ve Sadi Borak da Yahya Kahya'yı Osman Ağa'nın öldürdüğünü iddia etmişlerdir (Kandemir, 1955: 43; Borak, 1962: 208). Zamanın istihbarat memuru Feridun Bey de (Kandemir), Yahya Kahya'nın Mustafa Suphi cinayetine intikamını almak için öldürüldüğü kanaatindeydi (Kandemir, 1966: 186).

⁴² Karaman, 1949: 147; Vali Hazım Bey'in iddiasına göre, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hacı Ahmet Efendi ve azalardan Ömer Efendi araba ile cinayet mahalinden geçmişler, fakat olayı zabta memurlarına ihbar etmemişlerdi. Böylece katillerin kaçmasına yardım etmişlerdir. Daha sonra da "ülkemizde emniyet ve asayiş yoktur" propagandasına başlamışlardır (Tepeyran, 1982: 125).

olmadığı, İsmail Hakkı Bey (Tekçe) olduğu ortaya çıkmıştır. Yayınlanan anılara göre, Yahya Kâhya Trabzon'a döndükten sonra, yeniden eski oyunlarını oynamaya başlamıştı. Bu durumdan rahatsız olan İsmail Hakkı Bey (Tekçe) yanına Topal Osman'ın iki fedaisini de alarak Trabzon'a gitmiş ve Yahya Kâhya'yı öldürmüştü. İsmail Hakkı Bey cinayeti nasıl işlediğini şöyle anlatmaktadır:

“Tümen komutanı Sami Sabit Bey, Trabzon'a hâkim olarak sükunu sağladıktan sonra Kâhya'yı tutuklayarak Sivas'a göndermiş, fakat Kâhya türlü tesirler altında serbest bırakılmış, tekrar Trabzon'a dönmüştü. Bir süre burada uslu uslu duran Kâhya, yeniden eski oyunlara kalkınca, Giresunlu Osman Ağa'nın iki fedaisini yanına alarak onun da hesabının görülmesi bana düştü. Trabzon'a ani gelişim Tümen komutanını şaşırtmıştı. Beni çağırarak ne için geldiğimi sordular. 'Biraz deniz havası almak, eski birliğimle ilişkiyi kesmek üzere geldiğimi' söyledim. İnanır göründüler. Ben ise Yahya Kâhya'yı inceliyor ve takip ediyordum. Adamlarım Polathane'de (Akçaabat) benim talimatımı bekliyorlardı. Nihayet Soğuksu'ya gidip geldiğini tespit ederek adamlarımla pusu kurup işini bitirdik. Sami Sabit Bey, yayınladığı küçük eserinde adımı vermeyerek bir üst teğmen ve iki Giresunludan bahseder, olaydan sonra ortadan kaybolmamıza hayret ettiği ni açıklar.”⁴³

E. Yahya Kâhya Hakkında Diğer Görüşler

Yahya Kâhya, Millî Mücadele yıllarının Osman Ağa gibi hakkında olumlu ya da olumsuz görüşlerin ileri sürüldüğü çete reislerinden birisidir. Buraya kadar Yahya Kâhya hakkında çeşitli vesilelerle belirtilen görüşleri tekrarlamadan, onun için ileri sürülen diğer görüşlerin verilmesi uygun görülmüştür.

İstikbâl, ölümünden sonra Yahya Kâhya'dan memlekete iyilik edinmeyi kendine rehber edinmiş, daima vatana hizmet etmiş olan fedakâr ve talihsiz birisi olarak söz etmiş ve onu Trabzon'un cesur, mert, fedakâr ve çok saf vatanperver bir evlâdı olarak tanıtmıştır. Ayrıca Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nda pek çok hizmetler gördüğünü, fakir halka yardım ettiğini ve herkesçe sevildiğini de eklemiştir (*İstikbâl*, 5 Temmuz 1922: 652). Ziya Hurşit'te BMM'nde yaptığı konuşmada Yahya Kâhya'yı Çanakkale Savaşı'nda savaşınlara yetiştirdiği torpillerle, Millî Mücadele'ye cephaneye sağlamadaki hizmetleriyle övmüştür (TBMM, GCZ, 20: 295).

Yusuf Hikmet Bayur, Yahya Kâhya'nın halk tarafından sevildiğini ve yardımsever tavırlarının olduğunu, 1919 yılında Hilal-i Ahmer Yardım Heyeti Trabzon'a geldiğinde Yahya Kâhya'nın 350 tonluk yardım eşyasını mavnacı ve hamallara o zamanın geçerli fiyatının üçte birine taşıttırıldığını kaydetmiştir (Bayur, 1972: 652). Feridun Kandemir, Yahya Kâhya ile yakın teması olmuş bir istihbarat görevlisi olarak onun hakkında şunları söylemektedir:

“Bu adam için yurdunu sevmiyor diyemem. Fakat hükümetin zaafından, ortalığın kargaşalığından faydalanarak çizmeden yukarı çıktığı ve karşısında (Dur hemşerim, yeter

⁴³ “General İsmail Hakkı Tekçe'nin Anıları”, *Günaydın*, 4 Aralık 1977; Sami Sabit Bey, anılarında doğrudan isim vermeden İsmail Hakkı Bey'in bu cinayeti işlediğine dair imada bulunmakta ve onu da Müdafaa-i Hukukçuların kiraladığını ima etmektedir. Fakat bu bağlantıyı nasıl kurduğunu açıklamamaktadır (Karaman, 1949: 147).

artık! Kendine gel) diyecek bir kuvvet görmediği, hele pek de cahil olduğu için azıttıkça azıttıyordu. Böylece korkunç hatta zararlı bir adam haline geliyordu.” (Kandemir, 1945: 76).

Rıza Nur ise Yahya Kâhya hakkında: “Trabzon’un kabadayısıydı. Kayıkçılar Kâhyasıydı. Zengin de olmuştu. O esnada astığı astık kestiği kestikti. Rusya’dan dönüşümde bana ikram da etti.” dedikten sonra “Katil katlolunur. Su testisi suyolunda kırılır. Kâhya da katildi, katl olundu.” ifadesini kullanmıştır (Nur, 1992/III: 125).

SONUÇ

Millî Mücadele’ye el koymak istek ve kararında olan Enver Paşa ve arkadaşları Anadolu’ya geçiş için en uygun yer olarak Trabzon’u görmüşlerdi. Trabzon’u seçmelerinin nedeni, jeopolitik öneminin yanında buradaki eski İttihatçı kadrolardan faydalanmaktı. Trabzon’da önemli bir silahlı güç olan Yahya Kâhya’yı, Küçük Talat aracılığıyla sızdıkları Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin ve TBMM’ndeki Trabzon mebuslarının çoğunu elde ederek burada örgütlenmelerini sağlamışlardı. Trabzon’daki durumun anlaşılması üzerine Ankara tarafından Enver Paşa ve örgütlenmesine karşı tedbirler alınmış ve karşı mücadele başlatılmıştı. Bunun için askeri ve mülki idarelere yeni atamalar gerçekleştirilmiş, sınırlarda güvenlik tedbirleri artırılmış ve daha birçok tedbir alınmıştı. 1921 sonlarına doğru da Enver Paşa, Anadolu’ya geçerek Millî Mücadele’nin liderliğini alma arzusundan vazgeçerek Buhara’ya gitmişti. Enver Paşa’yı Anadolu’ya geçmek istek ve kararından vazgeçiren bu geç kalınmış tedbirler değil, Sakarya’da kazanılan zafer olmuştur.

Sakarya zaferinden sonra Trabzon’daki Enver Paşa taraftarlarını etkisiz hale getirmek için harekete geçen Ankara, Yahya Kâhya hakkında kovuşturma başlatmış, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de soruşturma kapsamına alınmış ve hesapları denetlenmişti. Uzun uğraşlar sonucunda Yahya Kâhya tutuklanarak Sivas’a gönderilmiş, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin yönetici kadrosu da yolsuzluk yaptıkları, zimmetlerinde para bulundurdukları bahanesiyle yönetimden çekilmeye zorlanmıştır. Konu basit bir zimmet veya Müdafaa-i Hukuk sorunu değildi. Açıkça söylenmemekle beraber Envercilik mücadelesi idi. Kâmil Erdeha’nın da belirttiği gibi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Millî Mücadele’nin en bunalımlı dönemlerinde dahi tuttıkları hesap-kitap örnek olacak şekildeydi (Erdeha, 1975: 205). Zaten Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin gelirlerinin büyük çoğunluğunu eşraf sağlıyordu; yönetim de onların elindeydi. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi’nin de yolsuzluk yapıp yapmadığını kestirmek zordur. Fakat amaç Enver Paşacı güçleri temizlemek olunca, böyle bir iddia da geçerli sayılıyordu.

Ankara’da Büyük Taarruz için hazırlıklar yapılırken, Trabzon’daki siyasi havayı alevlendiren Yahya Kâhya suikasti gerçekleşmişti. 3 Temmuz’da Yahya Kâhya’nın suikast sonucu öldürülmesi ve bu suikasttan askerlerin sorumlu görülmesi

Trabzon-Ankara ilişkilerini son derece germiştir. Bu tarihten sonra Trabzon patlamaya hazır bir bomba gibidir.

Peki Neden öldürülmüştü? İsmail Hakkı Tekçe bu emri kimden almıştı? Bu soruların yanıtları ve üzerindeki esrar perdesi hala devam etmektedir. Fakat Mete Tunçay, bu olayı Kâzım Karabekir Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki sürtüşmenin bir sonucu olarak görmektedir (Tunçay, 1967: 122). Ona göre, Karabekir, cinayeti Mustafa Kemal Paşa'nın üzerine yıkmak istemiş, Mustafa Kemal Paşa'da Yahya Kâhya'nın katlini Karabekir'in üstüne yıkmak istemiştir. Karabekir, cinayetin kendi üstüne yıkılmak istenildiğini görünce o da buna karşılık, olayın tahkikatı için memur edilen Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey aracılığıyla, katillerin Mustafa Kemal Paşa'nın adamı olarak bilinen Topal Osman'ın adamları olduğunu ortaya atmıştır. Bilindiği üzere Topal Osman'da Ali Şükrü Bey'i öldürmüş o da Meclis Muhafız Birliği'nin askerleri tarafından vurulmuştur. İşte Tunçay'a göre Mustafa Suphi'nin öldürülmesinden Topal Osman'ın öldürülmesine kadar devam eden bu cinayetler zincirinin halkaları arasında sıkı bir bağ vardır.

Mete Tuncay'ın iddialarını kanıtlamak elbette mümkün değildir. Üstelik, bütün cinayetleri Karabekir-Mustafa Kemal sürtüşmesine indirmek de çok basit bir analiz olarak değerlendirilebilir. Kanımızca, Yahya Kahya'nın öldürülmesi ile İttihatçıların (Envercilerin) tasfiye edilmesi arasında çok yakın bir ilişki vardır. Yahya Kahya'nın öldürülmesi ile 'her ne şekilde olursa olsun' İttihatçı (Enverci) tasfiyesi başlamıştır.

KAYNAKÇA

I- Dergi ve Gazeteler

- Vakit
- Açıksöz
- Yeniğün
- Peyam-ı Sabah
- İstikbal
- Günaydın

II- Meclis Tutanakları

- TBMM Celse Zabıtları ve Gizli Celse Zabıtları

III- Arşivler

- Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

IV- Kitaplar

- Akçam, Taner, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, İletişim Yay, İstanbul 1992.
- Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1987.
- Arıkoğlu, Damar, *Hatıralarım*, İstanbul 1961.
- Avcıoğlu, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi*, C. II-IV, Tekin Yay, İstanbul 1978.
- Aydemir, Ş. Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C. III, Remzi Kitapevi, İstanbul 1972.
- Bayar, Celal, *Ben de Yazdım*, C. IV, yy, İstanbul 1967.
- Bıykoğlu, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da, 1919-1921*, C. I, Ankara 1959.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Moskova Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul 1955.
- Çapa, Mesut-Veysel Usta, *Milli Mücadele'de Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon Valiliği Yay, Trabzon 1995.
- Denker, Arif Cemil, *İttihatçı Şefterin Gurbet Maceraları*, Arma Yay, İstanbul 1992.
- Erdeha, Kamil, *Milli Mücadele'de Valiler ve Vilayetler*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1975.
- Ertürk, Hüsamettin, *İki Devrin Perde Arkası*, (Haz: Semih Nafiz Tansu), Sebil Yay, İstanbul 1996.
- Goloğlu, Mahmut, *Erzurum Kongresi*, yy, Ankara 1968.
- Görgülü, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1990.
- Halil Paşa, *Bitmeyen Savaş (Anıların ve Belgeler)*, (Yay Haz: Taylan Sorgun), İstanbul 1972.
- Hasan Sadi, *İttihat ve Terakki'nin İflası*, İstanbul 1328.
- Kandemir, Feridun, *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası*, İstanbul 1966.
- Kandemir, Feridun, *Enver Paşa Türkistan'da*, Ekicigil Tarih Yay, İstanbul 1945.
- Kandemir, Feridun, *Hatıra ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay*, C. II, Yakın Tarihimiz Yay, İstanbul 1965.
- Kandemir, Feridun, *İzmir Suikastinin İç Yüzü*, C. I, Ekicigil Tarih Yay, İstanbul 1955.
- Kandemir, Feridun, *Siyasi Dargınlıklar*, C. II, Ekicigil Tarih Yay, İstanbul 1955.
- Karabekir, Kâzım, *İstiklal Harbimizde İttihat Terakki ve Enver Paşa*, C. I, Emre Yay, İstanbul 2001.
- Karaman, Sami Sabit, *İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa*, Trabzon ve Kars Hatıraları 1921-1922, yy, Ankara 1949.
- Kutay, Cemal, *Tarih Sohbetleri*, İstanbul 1968.
- Mısrıoğlu, Kadir, *Ali Şükrü Bey*, Sebil Yay, İstanbul 1978.
- Nur, Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, C. III, İşaret Yay, İstanbul 1992.
- Oğuz, Burhan, *Yaşadıklarım Dinlediklerim, Tarihi ve Toplumsal Anılar*, Simurg Yay, İstanbul 2000.
- Özel, Sabahattin, *Milli Mücadele'de Trabzon*, TTK Yay., Ankara 1991.
- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Burçak Yay, İstanbul 1966.

- Sevük, İsmail Habib, *Atatürk İçin Ölümünden Sonra Hatıralar ve Hayatındayken Yazılanlar*, Cumhuriyet Yay., İstanbul 1939.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Ankara 1969.
- Tabakcıoğlu, Mustafa Raşit, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, KATÜ, Trabzon, 1986.
- Tekçe, İsmail Hakkı, *Muhafız Atatürk'ü Anlatıyor, Emekli General İsmail Hakkı Tekçe'nin Anıları*, (Haz: Hasan Pulur), Kaynak Yay, İstanbul 2000.
- Tepeyran, Ebubekir Hazım, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul 1982.
- Tunçay, Mete, *Mesai*, AÜSBF Yay, Ankara 1972.
- Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar*, AÜSBF Yay, Ankara 1978.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, *İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları*, (Haz: Süleyman Kocahanoğlu), Temel Yay, İstanbul 2002.
- Yamauchi, Masayuki, *Hoşnut Olmamış Adam, Enver Paşa, Türkiye'den Türkistan'a*, Bağlam Yay, İstanbul 1995.
- Yatak Süleyman, *Ahmed Faik Günday'ın Hayat ve Hatıratı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakın Çağ Tarihi ABD, İstanbul 1986.
- Ziya Şakir, *Yakın Tarihimizin Üç Büyük Adamı: Talat, Enver, Cemal Paşalar*, Muallim Futa Gücüyenler Tarihi Eserler Serisi: 2, İstanbul 1944.
- Zürcher, Eric J., *Milli Mücadele'de İttihatçılık*, Bağlam Yay, İstanbul 1987.
- Zürcher, Eric J., *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- V.Makaleler**
- “Artık Kabak Tadı Verdi”, *İstikbal*, 7 Mayıs 1922.
- “Bir İstifa”, *İstikbal*, 27 Kanunisanı 1922.
- “Bir Mahkûmiyet”, *İstikbal*, 6 Haziran 1922.
- “Cürm-ü Meşhud Halinde”, *İstikbal*, 1 Mayıs 1922.
- “General İsmail Hakkı Tekçe'nin Anıları”, *Günaydın*, 13 Kasım 1977.
- “Halil ve Küçük Talat Yakalandılar”, *Peyam-ı Sabah*, 9 Kanunuevvel 1921.
- “Heyet-i Meb'usa”, *İstikbal*, 15 Ağustos 1922.
- “İntihab Meselesi”, *İstikbal*, 27 Nisan 1922.
- “Mahkemelerde”, *İstikbal*, 24 Mayıs 1922.
- “Münakaşanın Neticesi”, *İstikbal*, 10 Mayıs 1922.
- “Soğuksu Suikasti ve Masum Kurbanları”, *İstikbal*, 5 Temmuz 1922.
- “Yahya Efendi ve Rüfekasının Muvasalâtı”, *İstikbal*, 5 Mayıs 1922.
- “Yahya Efendi ve Rüfekasının Muvasalâtı”, *İstikbal*, 5 Mayıs 1922.
- “Yine Heyet-i Müteşebbise Meselesi”, *İstikbal*, 26 Nisan 1922.
- Bayur, Yusuf Hikmet, “Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Baş Dışarıda Akımlar”, *Bellekten*, C. 35, Ekim 1971.
- Hasene İlğaz ve Ali Birinci, “Teşkilât-ı Mahsusa Günleri, Ebulhindili Cafer Bey-I-”, *Türk Yurdu*, C. 2, S. 165, Mayıs 2001
- Karaman, Sami Sabit, “Enver Paşa ile Nasıl Mücadele Ettim”, *Yakın Tarihimiz*, C. I, S. 10, Mayıs 1962.

